

Bilaga 3

Fördelningspolitisk redogörelse

Bilaga 3

Fördelningspolitisk redogörelse

Innehållsförteckning

	Sammanfattning.....	7
	Inkomst- och lönefördelningen.....	7
	Vad är fattigdom?.....	7
1	Hushållens inkomster	8
1.1	Inkomstutveckling.....	8
1.1.1	Förändring av ekonomisk standard	9
1.1.2	Fördelningspolitiska nyckeltal	9
1.2	Fördelning av ekonomiska resurser 1991–2001	10
1.2.1	Lönespridning 1992–2001	10
1.2.2	Inkomstspridning.....	11
1.2.3	Ekonomiskt utsatta.....	12
1.2.4	Utveckling för olika grupper.....	12
	Ungdomar	13
	Barn.....	13
	Ålderspensionärer	13
2	Fattigdom.....	14
2.1	Fattigdom ett svårt begrepp.....	14
	Kapitlets uppläggning	14
2.1.1	Synen på fattigdom förr och nu	14
	Från överlevnad till att ta del i samhällslivet	14
	Indirekta skattningar väl etablerade.....	16
	Ökat intresse för direkta skattningar.....	16
2.2	Fattiga enligt olika mått 2000/01	16
2.2.1	Låga inkomster som mått på fattigdom.....	17
	Låg inkomst innebär inte nödvändigtvis låg standard	17
2.2.2	Brister i materiell standard som fattigdomsmått	18
	Många metodologiska frågor.....	18
	Brister i materiell standard i ULF	19
2.2.3	Socialbidragmottagande som fattigdomsmått	20
	Socialbidragmottagare i ULF.....	21
2.2.4	Stora skillnader beroende på val av mått.....	21
	Sällan samma individer som betraktas som fattiga.....	21
	Likartad bild av utveckling över tid	22
2.2.5	Olika fattigdomsmått ger delvis olika riskgrupper	22
	Familjetyp.....	22

	Ålder och kön	23
	Sysselsatta och utrikes födda	24
2.2.6	Kompleta mått på fattigdom saknas	24
2.3	Inkomströrlighet	25
	Vilka grupper är långvarigt fattiga?	26
2.4	Svensk fattigdom i ett internationellt perspektiv	27
	Inkomströrlighet i ett internationellt perspektiv	28
Underbilaga 3		30
	Begrepp och definitioner	30
	Avsteg från den officiella inkomststatistiken.....	31
	Datamaterial	31

Tabellförteckning

1.1	Fördelningspolitiska nyckeltal 1991–2001.....	9
2.1	Andel fattiga enligt tre inkomstgränser	17
2.2	Antal fattiga individer samt fördelning på olika kategorier år 2000.....	18
2.3	Indikatorer på levnadsförhållanden.....	20
2.4	Indikatorer på levnadsförhållanden fördelat efter socialbidragstagande	21
2.5	Andel fattiga enligt olika mått.....	21
2.6	Parvis överlappning av fattiga enligt olika mått.....	21
2.7	Fattiga enligt ett eller flera mått	22
2.8	Relativ risk för fattigdom fördelat efter familjetyp.....	23
2.9	Relativ risk för fattigdom för kvinnor respektive män	23
2.10	Relativ risk för fattigdom fördelat efter ålder och kön.....	23
2.11	Relativ risk för fattigdom fördelat efter födelseland och sysselsättningsstatus.....	24
2.12	Andel personer som är kvar respektive flyttat mellan olika inkomstgrupper 1991–1995 och 1996–2000	26
2.13	Andel med svag ekonomi år 1991–95 och 1996–2000.....	26
2.14	Relativ risk för att bli långvarigt fattig fördelat efter familjetyp 1991–1995 och 1996–2000	26
2.15	Relativ risk för att bli långvarigt fattig fördelat på ålder och kön år 1991–1995 och 1996–2000	27
2.16	Andel långvarigt fattiga fördelat efter födelseland 1991–1995 och 1996–2000	27
2.17	Andel med låga inkomster	28
2.18	FN:s index över fattigdom.....	28
2.19	Andel fattiga som blir kvar i fattigdom under 1–6 år.....	29
	Underbilagetabell 3.1 Individernas disponibla inkomst justerad för försörjnings- börda 1991–2001 samt förändring 2001–2003. 2002 års priser. Medianer samt medelvärden för inkomstgrupper (deciler).....	32
	Underbilagetabell 3.2 Relativ risk för låg inkomst fördelat efter familjetyper, beräknat enligt två olika ekvivalensskalor.....	33
	Underbilagetabell 3.3 Andel med svag ekonomi enligt tre olika definitioner fördelat efter ålder och kön	33
	Underbilagetabell 3.4 Sen-index vid 1990-talets mitt.....	33

Diagramförteckning

1.1	Lönespridning 1992–2001	10
1.2	Kvinnors lön i relation till mäns lön 1992–2001	11
1.3	Spridning i justerad disponibel inkomst 1991–2001.....	11
1.4	Andel med svag ekonomi 1991–2001	12
1.5	Ekonomisk standard för barn, ungdomar och ålderspensionärer i förhållande till hela befolkningen 1991–2001.....	13
1.6	Andel barn (0–17 år) som lever i familjer med svag ekonomi 1991–2001.....	13
2.1	Fattiga enligt olika mått år 1986/87, 1994/95 och 2000/01.....	22
2.2	Andel med låg inkomst under 6 års tid samt andel med låg inkomst under minst 1 av 6 år.....	29

Sammanfattning

På riksdagens uppdrag lämnar regeringen fördelningspolitiska redogörelser i anslutning till budgetpropositionen och/eller vårpropositionen. Denna bilaga innehåller dels en redovisning av inkomstfördelningens utveckling över tiden, dels en fördjupad analys av hushåll med svag ekonomisk standard. Analyser av utsatthet och fattigdom är ofta behäftade med ett antal mätproblem. I denna bilaga redovisas därför en fördjupad analys av olika mätmetoder i syfte att förbättra de beslutsunderlag som ligger till grund för utformningen av fördelningspolitiken.

Inkomst- och lönefördelningen

Hushållens ekonomiska standard¹ ökade med 9 procent mellan 1991 och 2001. Ökningen är ungefär lika stor för kvinnor och män. Sammantaget har inkomstökningen varit högre än genomsnittet för den högsta inkomstgruppen, för ålderspensionärer och för samboende utan barn. Ungdomar och ensamstående med barn beräknas ha haft en svagare ökning av inkomststandarderna än genomsnittet. Under perioden 2001–2003 beräknas standarderna öka med ytterligare 4 procent.

Lönespridningen visar tydliga tecken på att öka genom att månadslönerna växer snabbare i den övre delen av fördelningen för både kvinnor och män. Månadslönen vid 9:e decilen är dubbelt så hög som vid 1:a decilen.

Lönerelationen mellan kvinnor och män är i stort sett oförändrad. Skillnaden ökar med stigande lön. Bland dem med lägst lön är kvoten 94 procent, dvs. kvinnors löner utgör 94 procent av männens löner år 2001. För medianlönen är kvoten cirka 87 procent och bland dem med högre löner är kvoten cirka 72 procent.

*Inkomstspridningen*² ökade med ca 12 procent mellan 1991 och 2001. Under den första delen av 1990-talet var inkomstspridningen i det närmaste oförändrad. Ökningen förklaras huvudsakligen av att hushåll med högst ekonomisk standard ökat sin inkomst mer än övriga efter 1995.

Andelen hushåll med svag ekonomi är drygt 4 procent och denna nivå har varit i stort sett oförändrad under hela 1990-talet. Sett i ett internationellt perspektiv är detta en låg nivå.

Vad är fattigdom?

För att på ett så effektivt sätt som möjligt kunna stötta de mest utsatta i samhället krävs goda kunskaper om omfattning av och bakgrund till utsatthet. Någon tydlig skiljelinje mellan fattiga och icke-fattiga människor finns inte. Det finns inte heller någon allmänt accepterad teoretisk definition av fattigdom. Varje försök att undersöka fattigdomen bygger oundvikligt på ett normativt ställningstagande om var gränsen går för vad som kan anses vara en acceptabel levnadsnivå.

Det är ytterst viktigt att, utöver ekonomisk utsatthet, undersöka andra former av välfärdsbrister som ohälsa, arbetslöshet, otrygghet och sociala relationer samt att ta fram indikatorer som speglar dessa förhållanden. Men det finns starka skäl att skilja mellan ekonomisk fattigdom och ofärd eller social exkludering. Beskrivningar av ofärd gör det dock möjligt att få en bättre förståelse för fattigdomens olika dimensioner.

I denna bilaga används en definition av fattigdom, där fattigdom ses som en låg konsumtion av varor och tjänster som beror på begränsade ekonomiska resurser. För att mäta fattigdom används tre alternativa mått; andel med årsinkomst under 60 procent av medianinkomsten, andel som har brister i sin materiella levnadsstandard och andel som fått socialbidrag någon gång under året.

Analysen visar att:

- Risken för *fattigdom under ett år* varierar mellan 4 procent (socialbidrag) och cirka 10 procent (låg inkomst). Risken för *långvarig fattigdom* mätt som låga inkomster under en femårsperiod är knappt 1 procent.
- Det är *delvis samma grupper* som i högre eller lägre grad riskerar fattigdom, oavsett vilket mått som väljs. Ensamstående löper större risk än samboende att ha en låg materiell standard eller att bli socialbidragstagare. Ensamstående med barn löper större risk att ha brister i materiell standard eller att motta socialbidrag, medan ensamstående utan barn löper störst risk att

¹ Medianvärdet för disponibel inkomst justerad för försörjningsbörda.

² Inkomstspridningen mäts med GINI-koefficienten för justerad disponibel inkomst. Definition finns i underbilaga 3.

ha låg inkomst. Samboende med mer än två barn riskerar att i högre grad motta socialbidrag och att ha lägre inkomster. Yngre riskerar oftare än äldre att ha låg inkomst eller vara socialbidragstagare, medan de i lägre grad än de äldre riskerar brister i materiell standard.

- Hur *många* som är fattiga varierar, vilket i stort är en följd av att gränser ofta måste sättas normativt. Det blir egentligen fruktlöst att försöka jämföra skillnader i hur många som är fattiga enligt de olika måtten.
- Det är *ovanligt att samma individer* räknas som fattiga utifrån samtliga mått. Cirka 70 procent av dem som har låg inkomst, har varken fått socialbidrag eller upplever brister i materiell standard. Cirka 70 procent av dem som har brister i materiell standard har varken låg inkomst eller har fått socialbidrag. Socialbidragstagare är de som oftast är fattiga enligt övriga definitioner. Samtidigt är det viktigt att notera att drygt hälften av dessa varken har låg årsinkomst eller upplever brister i materiell standard.

Både direkta mått som mäter levnadsstandarden och indirekta mått som mäter ekonomiska resurser, har sina svagheter vad gäller att mäta fattigdom. Datamaterial och indikatorer på levnadsstandard behöver ses över så att de bättre fångar in situationen för de sämst ställda. En möjlig lösning skulle kunna vara att kombinera en låg inkomstgräns med ett mått på låg materiell standard. Ett sådant mått kan rättfärdigas teoretiskt då det tar hänsyn till att en fattig människa har en låg levnadsstandard som orsakats av bristande ekonomiska resurser. Med trovärdiga mått på fattigdom kan analyser av utsatta gruppers situation förbättras och de samhälleliga insatserna sättas in där de är som mest effektiva – både ur individens och samhällets synvinkel.

Historiskt har risken för fattigdom varit mest uttalad för barn, för småbarnsföräldrar samt vid alderdomen när man inte längre kunnat arbeta. Genom det generella välfärdssystemets utbyggnad har mönstren i stora delar förändrats. Nya riskgrupper är ungdomar och utrikes födda, framförallt som ett resultat av att de har svårt att komma in på arbetsmarknaden. För ungdomar är problemen av övergående karaktär. Men för utrikes födda kvarstår problemen.

Långvarig fattigdom är ovanlig, knappt en procent av befolkningen var fattig hela perioden 1996–2000. Särskilt utsatta är utrikes födda, ensamstående, unga kvinnor och de äldsta kvinnorna samt män i åldersgruppen 30–39 år.

En förklaring till de förändrade mönstren är att skatter och transfereringar nu i högre grad utjämnar människors inkomster över livet. Även offentliga tjänster som barnomsorg, skola och vård bidrar till detta. Internationella jämförelser visar att länder som har en utbyggd generell välfärd också tenderar att ha mindre fattigdom. Detta visar sig också i att Sverige – oavsett hur mätningarna görs – ligger på de absolut lägsta nivåerna beträffande fattigdomens utbredning.

1 Hushållens inkomster

1.1 Inkomstutveckling

Inkomstfördelningen följs regelbundet i SCB:s undersökning av hushållens ekonomi, HEK.³ Fördelningsanalyser av disponibla inkomster ger en god bild av hur den ekonomiska standarden varierar mellan hushåll. Bilden är emellertid ofullständig eftersom en stor del av hushållens resurser omfördelas genom offentlig konsumtion via utbildning, hälso- och sjukvård, äldreomsorg m.m. I föregående års fördelningspolitiska redogörelse gjordes en fördjupad fördelningsanalys, där värdet av offentlig konsumtion adderades till den disponibla inkomsten. Resultaten visade att den offentliga konsumtionen har en kraftigt utjämnande effekt på inkomstfördelningen.

Redovisningen av inkomstutvecklingen avser analys av årliga tvärsnitt, dvs. det är inkomstutvecklingen för olika grupper som studeras. Sammansättningen av dessa grupper förändras över tiden, dvs. det är inte nödvändigtvis samma individer som befinner sig i samma grupp vid olika tidpunkter. Enskilda individer förflyttar sig mellan inkomstgrupper, åldersgrupper etc. Hushållssammansättningen förändras och samboende med barn kan separera för att vid nästa mättillfälle ingå bland ensamstående med barn.

³ Tidigare Inkomstfördelningsundersökningen (HINK). Undersökningen bygger på kontrolluppgifter till taxeringen, myndigheters register och telefonintervjuer.

Tabell 1.1 Fördelningspolitiska nyckeltal 1991–2001

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Lönespridning (Decil9/Decil5)	-	1,40	1,43	1,45	1,44	1,46	1,46	1,52	1,55	1,55	1,59
Lön (D5kvinnor/D5män)	-	0,87	0,87	0,86	0,88	0,86	0,86	0,88	0,88	0,86	0,87
Inkomstspridning (Gini)	0,221	-	0,219	0,244	0,214	0,228	0,246	0,232	0,252	0,287	0,248
Gini exkl. kapitalvinster	0,203	0,207	0,211	0,210	0,205	0,210	0,214	0,217	0,220	0,235	0,232
Förmögenhetskoncentration 1%	-	19,5	-	-	-	-	20,3	-	29,8	26,1	25,8
Andel med svag ekonomi (%)	3,4	-	4,1	4,0	3,3	3,7	3,5	3,7	4,0	4,4	4,2
Andel barn (0–17 år) med svag ekonomi (%)	2,9	-	2,7	3,3	2,9	3,8	3,4	2,9	4,1	3,8	3,7
Barns relativa standard (%)	95,0	-	94,4	94,9	93,7	92,2	92,2	93,8	93,1	93,9	94,9
Regional spridning	1,18	1,16	1,16	1,17	1,14	1,16	1,17	1,19	1,17	1,21	1,18
Inkomströrlighet (M)	-	0,048	0,043	0,042	0,042	0,041	0,041	0,042	0,045	0,046	0,047
Marginal effekt (%)	-	-	-	-	-	53,2	53,4	52,2	50,1	47,7	45,9
Ekonom. marginaliserade (%)	5,9	6,3	7,5	8,7	9,8	9,9	9,8	9,9	9,5	9,0	8,9

Anm. Förklaringar till nyckeltalen finns i underbilaga 3 samt i avsnitt 1.1.2 och 1.2.

Gruppen ålderspensionärer kompletteras med yngre personer samtidigt som äldre personer dör. En individ kan sälja sitt hus och göra en kapitalvinst och därmed tillfälligt hamna i den högsta inkomstklassen.

I underbilagetablett 3.1 redovisas utvecklingen för olika grupper under 1990-talet fram till 2001 samt en framskrivning till 2003 med hjälp av ekonomisk och demografisk utveckling samt ändrade regler i skatte- och transfererings-systemen.

Vid redovisning av vissa nyckeltal som inkomströrlighet och ekonomisk marginalisering följs enskilda individers rörlighet på inkomstskalan med hjälp av longitudinella uppgifter i SCB:s databas LINDA.

1.1.1 Förändring av ekonomisk standard

Den senaste statistiken visar att medianen för hushållens ekonomiska standard⁴ ökade med 9 procent mellan 1991 och 2001. Ökningen för kvinnor och män under perioden är ungefär lika stor. Ålderspensionärers medianinkomst ökade kraftigt (mellan 12 och 16 procent), medan utvecklingen för övriga åldersgrupper och hushållstyper var mer blandad. Svagast inkomstutveckling har ungdomsgruppen 18–24 år bland

annat som följd av att en större andel studerar allt längre.

Medelvärde för ekonomisk standard ökade med 12 procent i fasta priser. Alla inkomstgruppers medelvärden har ökat under perioden. Störst var ökningen i gruppen med de högsta inkomsterna, 23 procent, främst genom inverkan av stora kapitalvinster men även till följd av ökande löneinkomster. Ökningen är minst i den lägsta inkomstgruppen men där är inkomsten ofta svår att mäta.

Att medelvärdet ökar mer än medianvärdet beror på att fördelningen blir mer ojämn genom en större ökning i toppen av fördelningen.

Under perioden 2001–2003 beräknas hushållens reala disponibla inkomst öka med 4 procent i genomsnitt. Såväl ökade löner och företagarkinomster som sänkta skatter och ökade transfereringar bidrar till förändringen.

Sett över hela perioden 1991 till 2003 beräknas inkomstökningen vara högre än genomsnittet för den högsta inkomstgruppen, för ålderspensionärer och för sammanboende. Ungdomar och ensamstående med barn beräknas få en svagare ökning av inkomsten än genomsnittet.

1.1.2 Fördelningspolitiska nyckeltal

I tabell 1.1 redovisas utvecklingen av ett antal fördelningspolitiska nyckeltal under 1990-talet. Ungefär hälften av nyckeltalen analyseras mer noggrant i denna bilaga medan övriga endast kort kommenteras här.

⁴ Disponibel inkomst justerad för försörjningsbörda.

Förmögenhetskonzentrationen visar hur förmögenheten är fördelad men följs inte regelbundet. De observationer som finns visar ändå tydligt att förmögenhetsstocken har blivit betydligt mer ojämnt fördelad under 1990-talet.

Regional spridning: Skillnaderna i inkomstnivå mellan rika och fattiga regioner har varit i stort sett konstant under perioden. De regioner som studeras är lokala arbetsmarknadsregioner enligt NUTEK:s gruppering.

Inkomströrligheten minskade något i början av perioden men har vänt uppåt igen mot slutet.

Marginala effekter: Den genomsnittliga marginaleffekten i befolkningen har minskat från 53,2 procent 1996 till 45,9 procent 2001. Tendensen förväntas fortsätta genom lägre arbetslöshet, skattejusteringar och införandet av maxtaxa i barnomsorgen.

Ekonomiskt marginaliserade: Efter en kraftig ökning under 1990-talets krisår har trenden vänt och andelarna börjat avta. Fortfarande är det 9 procent för vilka mer än halva den disponibla inkomsten kommer från sjukförsäkring, förtidspension, arbetsmarknadsstöd, bostadsbidrag eller socialbidrag tre år i rad.

1.2 Fördelning av ekonomiska resurser 1991–2001

1.2.1 Lönespridning 1992–2001

I detta avsnitt redovisas spridningen av månadslön med uppgifter från SCB:s årliga lönestatistik.⁵ Med lön avses den överenskomna månadslönen vid heltidsarbete och både heltids- och deltidanställda ingår.

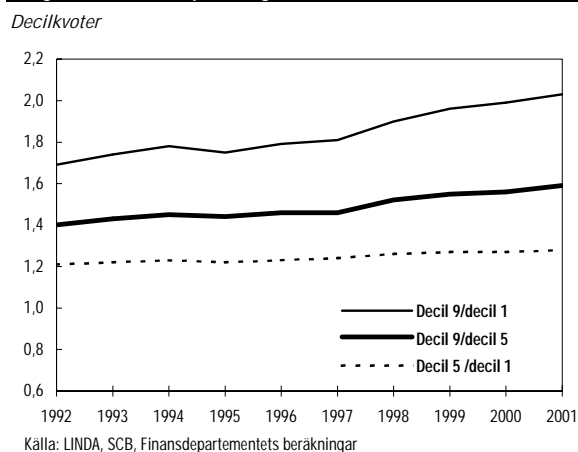
Individerna delas in i tio lika stora grupper (deciler) sorterade efter lön. Lönespridning beräknas sedan här som kvoten vid gränsen för den tiondel som har högst månadslön i relation till medianen (decilgrupp 5) och i förhållande till gränsen för tiondelen med lägst lön.

Som framgår av diagram 1.1 har kvoten mellan de med högst lön och medianen respektive de med lägst lön ökat i stort sett kontinuerligt

under de senaste tio åren. Även medianlönen ökar något jämfört med de med lägst lön. Medianlönen 2001 har beräknats till 18 900 kronor, den nionde decilen till 30 000 kronor och den första decilen till 14 800 kronor. Medelvärde på månadslönen ligger strax under 21 300 kronor.

Tendensen till ökad relativ lön i de högre löneskikten har blivit starkare efter 1998.

Diagram 1.1 Lönespridning 1992–2001

I diagram 1.2 jämförs kvinnors lön med mäns lön för olika decilgränser när lön för kvinnor respektive män har sorterats i två olika lönefördelningar. Relationerna har varit påfallande konstanta under tioårsperioden. Löneskillnaden är emellertid stor mellan könen, särskilt vid den högre lönegränsen där kvinnors månadslön endast uppgår till ca 72 procent av mäns lön. Vid den lägre lönegränsen är skillnaden mindre och kvinnors lön uppgår till ca 94 procent av mäns månadslön. Medianlönen för en kvinna är cirka 87 procent av mannens medianlön.

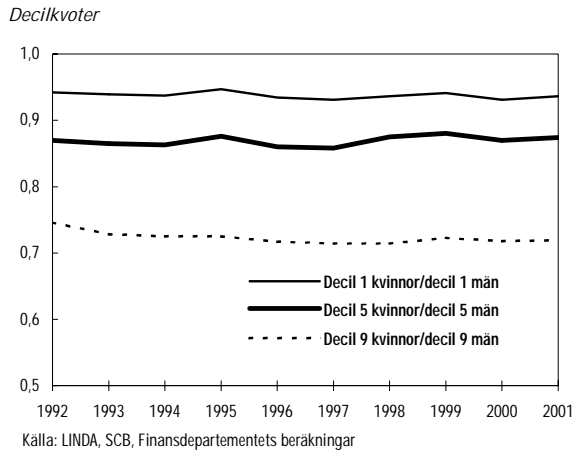
En del av förklaringen till dessa skillnader är att kvinnor och män har olika ålder, utbildning och befattning och arbetar inom olika yrken och sektorer. Efter standardvägning för ett antal av dessa faktorer har kvinnors lön som andel av mäns lön beräknats till 92 procent.⁶ Innan standardvägning är kvoten mellan kvinnors och mäns månadslön 82 procent. Den resterande skillnaden kan vara uttryck för olika sorters diskriminering, bl.a. för befattning och lön, men innehåller också olika typer av oförklarade restposter.

⁵ Lönestatistiken grundar sig på uppgifter från företagets personalredovisning och har från och med 1998 kompletterats av SCB med uppgifter för urvalspersoner i LINDA. Även den statistiska täckningen av branscher och personal i ledande befattningar har förbättrats avsevärt så att fler personer med höga månadslöner ingår i statistiken.

⁶ Lönestatistisk årsbok 2001, Medlingsinstitutet och SCB.

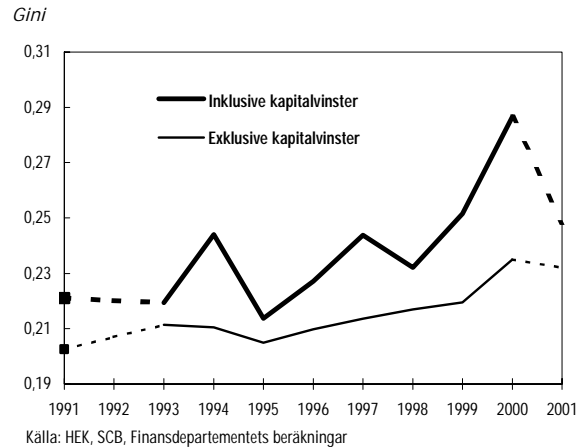
De lönerelationer som redovisas avser månadslöner vid arbete på heltid (deltidslön omräknad). Då väsentligt fler kvinnor än män arbetar deltid blir skillnaden i ekonomiska resurser större mellan könen än vad dessa relationer visar.

Diagram 1.2 Kvinnors lön i relation till mäns lön 1992–2001

ligt denna serie ökade Gini-koefficienten från 0,221 till 0,248 mellan 1991 och 2001. Ett högre värde betyder en mer ojämn inkomstfördelning. Ökningen med 0,027 enheter motsvarar drygt 12 procent. Detta mönster stämmer väl överens med vad som redovisas i offentlig statistik.

Diagram 1.3 Spridning i justerad disponibel inkomst 1991–2001

1.2.2 Inkomstspridning

När inkomstfördelning och dess utveckling över tiden ska analyseras måste ett antal val avseende metod och definitioner göras. Det gäller t.ex. hur inkomsten beräknas, om det är hushåll eller individer som ska analyseras och hur man ska jämföra hushåll med olika storlek och sammansättning.

Analyserna i denna redogörelse avviker från SCB:s officiella statistik. Syftet är att uppnå en mer rättvisande beskrivning av fördelningen av konsumtionsmöjligheter bland hushåll med olika försörjningssituation. Ytterligare ett syfte är att följa internationell praxis. De avsteg som gjorts från SCB:s metoder redovisas i detalj i underbilaga 3.

I diagram 1.3 visas hur inkomstspridningen, mätt som Gini-koefficienten (se underbilaga 3) för justerad disponibel inkomst, utvecklats under 1990-talet.⁷ Nivån varierar kraftigt mellan enskilda år. Inkomstspridningen ökar de år då hushållen väljer att realisera stora nominella värdeökningar i aktier och andra tillgångar. En-

Kapitalvinster⁸ stora genomslag på inkomstspridningen beror på att de är mycket skevt fördelade. År 1999 stod en procent av befolkningen för 70 procent av kapitalvinsterna och tio procent av befolkningen för 99 procent av desamma. Kapitalvinsternas omfattning har ökat trendmässigt under perioden men varierar kraftigt mellan åren, t.ex. uppgick de 1992 till 18,4 miljarder kronor jämfört med 130 miljarder kronor år 2000. Trenden bryts dock 2001 då kapitalvinsterna uppgick till 75 miljarder kronor och den nedåtgående trenden väntas fortsätta även 2002. När kapitalvinsterna exkluderas tydliggörs att fördelningen av övriga inkomster varit i stort sett oförändrad under perioden 1991–1995, därefter ökar ojämnheten. Denna ökning beror främst på att de med högst inkomst har ökat sin inkomst snabbare än övriga mot slutet av 1990-talet.⁹ Även denna trend bryts 2001, då inkomstspridningen minskar.

De förändringar i inkomstfördelningen som skett under 1990-talet kan alltså i stor utsträckning förklaras av kapitalvinster. Anmärknings-

⁷ Data avseende 2001 är preliminära och kommer att revideras. Kapitalvinsterna underskattas i det preliminära materialet. Prognosen för Gini-koefficienten inklusive kapitalvinster underskattas därför.

⁸ En kapitalvinst uppkommer då en tillgång som ökat i värde avyttras. Dessa vinster kallades tidigare realisations- eller reavinster.

⁹ SOU 2003:20, Fördelningens politikens mål och medel, Bilaga 8 till LU 2003.

värt är att inkomstfördelningen i stort tycks vara helt opåverkad av den ekonomiska krisen och den höga arbetslösheten i början av decenniet.

Att inkomstfördelningen var så stabil i början av 1990-talet betyder inte att enskilda hushåll och individer inte drabbades hårt av den ekonomiska nedgången och arbetslösheten under perioden. Det kan ske stora förändringar inom en given fördelning genom att hushåll "byter plats" med varandra, utan att fördelningens sammantagna utseende påverkas.

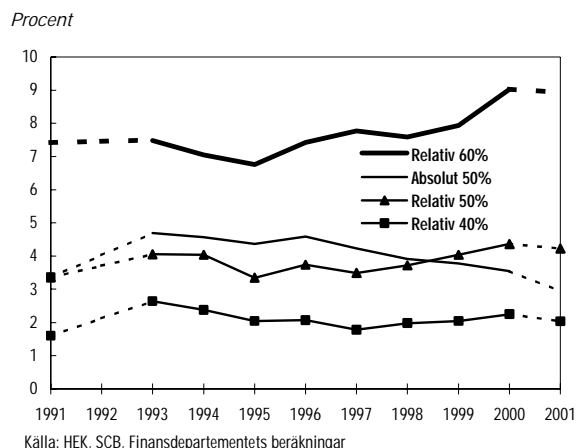
1.2.3 Ekonomiskt utsatta

Att utifrån inkomststatistik beräkna hur många personer som har en svag ekonomi är svårt. Det är på intet sätt självklart vilket eller vilka mått som är mest rättvisande och det finns en mängd felkällor i statistiken. Resultaten blir svårtolkade och måste bedömas med stor försiktighet. I kapitel 2 diskuteras mer ingående mätproblem samt för- och nackdelar med olika tänkbara mått på låg inkomst.

När omfattningen av låga inkomster ska beräknas utgår man vanligen från en inkomstgräns och betraktar alla individer eller hushåll vars inkomst understiger denna gräns som ekonomiskt utsatta. Inkomstgränsen kan vara absolut eller relativ. I SCB:s officiella statistik används två relativa mått på svag ekonomi: andelen hushåll som har en justerad disponibel inkomst som understiger 50 respektive 60 procent av medianinkomsten. De följande analyserna utgår från samma relativa mått som i den officiella statistiken, men med de korrigerade beräkningsmetoder som redovisas i underbilaga 3.

En egenskap hos dessa relativa mått är att inkomstgränsen varierar över tiden. I en lågkonjunktur sänks gränsen genom att medianinkomsten sjunker och resultatet kan då bli att andelen med svag ekonomi minskar i takt med att ekonomin i landet försämras. I en konjunkturuppgång kan resultatet bli det omvända, det ekonomiska uppsvinget leder till att fler hamnar under gränsen för svag ekonomi. Därför redovisas även ett absolut mått, andelen med inkomst under hälften av 1991 års medianinkomst. Istället för att beräkna en ny gräns varje år används 1991 års medianinkomst uppräknad med prisutvecklingen.

Diagram 1.4 Andel med svag ekonomi 1991-2001

De relativa måtten – 40, 50 och 60 procent av medianinkomsten¹⁰ – utvecklas i stort sett parallellt, men på olika nivåer, vilket framgår av diagram 1.4. Andelen med svag ekonomi minskade i början av 1990-talet när ekonomin var svag och arbetslösheten var hög. Mot slutet av perioden ökar andelen i takt med att ekonomin blir bättre. Med det absoluta måttet ökar tvärtom andelen i början och minskar i slutet av perioden. Sett över hela perioden har andelen med låg inkomst enligt det absoluta måttet minskat. Inkomsterna för gruppen med lägst inkomst har alltså ökat, men ökningen har varit mindre än ökningen i medianinkomst. Därför ökar andelen med inkomst under den relativa gränsen. Slutsatsen blir att den nedre delen av fördelningen har varit förhållandevis stabil trots den dramatiska ekonomiska utvecklingen. Det som styr utvecklingen av hur många som hamnar under gränsen för låg inkomst är istället den valda gränsen i sig.

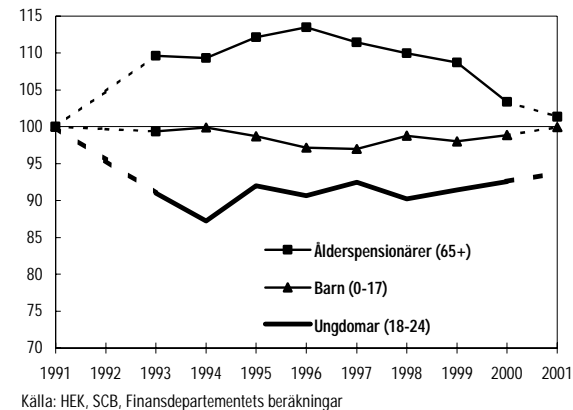
1.2.4 Utveckling för olika grupper

I diagram 1.5 redovisas hur barns, ålderspensionärers och ungdomars relativa inkomst varierat över tiden. Relativ inkomst definieras som medianen av justerad disponibel inkomst i gruppen i förhållande till motsvarande median för totalbefolkningen. För att underlätta jämförelser av utvecklingen har nivån år 1991 satts till 100 för samtliga grupper.

¹⁰ Den justerade disponibla medianinkomsten 2001 var 142 400 kronor, de tre gränserna var då 57 000, 71 200 respektive 85 400 kronor.

Diagram 1.5 Ekonomisk standard för barn, ungdomar och ålderspensionärer i förhållande till hela befolkningen 1991–2001

Index 1991=100

Ungdomar

Ungdomarnas (18–24 år) medianinkomst var 1991 på samma nivå som befolkningen i övrigt men därefter försämrades deras relativa position påtagligt. De drabbades särskilt hårt av den sjunkande sysselsättningen i början av 1990-talet och deras relativinkomster sjönk därför kraftigt fram till 1994. Därefter vände trenden uppåt men avstannade redan 1995 för att sedan ligga i stort sett still. Nivån är fortfarande lägre än 1991. Utbyggnaden av gymnasieskolan med ett tredje studieår i kombination med den svaga arbetsmarknaden har medfört att allt fler valt att studera, med en svagare inkomst som följd.

Barn

Barnfamiljernas ekonomiska situation försämrades fram till 1997. Detta kan till stor del förklaras av stigande arbetslöshet samt att de drabbades hårdare av saneringsprogrammet än andra grupper. Efter bottennoteringen 1997 har en återhämtning skett. Den förbättrade situationen på arbetsmarknaden gynnar dessa familjer och under de senaste åren har även insatser gjorts för att förbättra barnfamiljernas situation, bl.a. har barnbidragen höjts successivt åren 2000–2001 och år 2002 infördes en maxtaxa i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg.

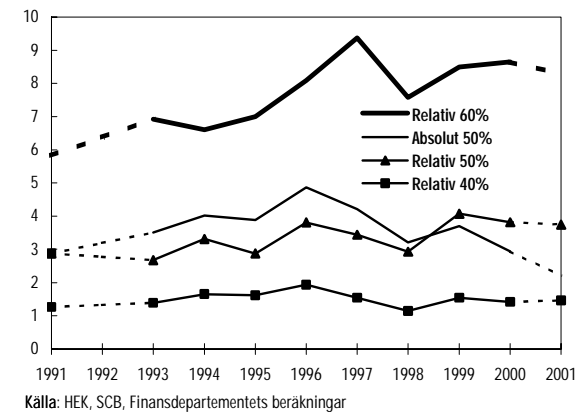
Andelen barn i familjer med svag ekonomi ökade fram till 1996 eller 1997 beroende på vilket mått som används. Ökningen är dock liten utom för 60-procentsmättet som ökar signifikant från 5,8 till 9,4 procent mellan 1991 och 1997.

Andelen med så låga inkomster att de understiger 40 eller 50 procent av medianen var stabil men andelen mellan 50 och 60 procent ökade alltså påtagligt.

Mot slutet av perioden är nivåerna stabila eller minskar beroende på studerat mått, tydligast är minskningen när det absoluta måttet används.

Diagram 1.6 Andel barn (0–17 år) som lever i familjer med svag ekonomi 1991–2001

Procent

Ålderspensionärer

Ålderspensionärers relativa ekonomiska standard förbättrades fram till 1996, därefter har deras relativa position återgått till 1991 års nivå. Sedan 1991 har gruppens medianinkomst ökat kontinuerligt varje år. Den snabba relativa förbättringen i början av perioden har flera förklaringar. För det första ersätts äldre pensionärer successivt med yngre pensionärer med högre ATP-pension. För det andra påverkas pensionärer inte direkt av situationen på arbetsmarknaden. Slutligen drabbade konsolideringen av de offentliga finanserna inte pensionärsgruppen i samma utsträckning som övriga grupper. När ekonomin vände uppåt i slutet av perioden så återvände pensionärerna till sin ursprungliga relativa position.

ATP-systemets konstruktion medför att pensionärernas inkomst inte varierar med den makroekonomiska utvecklingen på samma sätt som de förvärvsaktivas inkomst. Det är därför naturligt att deras relativa inkomstposition förbättrades i den inledande lågkonjunkturen och att positionen försämrades när ekonomin tog fart igen. I det reformerade pensionsystemet kommer även pensionärers inkomst att på ett tydligare sätt vara beroende av tillväxten i ekonomin.

2 Fattigdom

2.1 Fattigdom ett svårt begrepp

Att vidta åtgärder för de i samhället som har det sämst ställt kräver goda kunskaper och stor insikt kring omfattning av och orsaker till utsatthet.

I den aktuella debatten förekommer många och skiftande uppgifter om hur många som är fattiga. Media rapporterar om ökande nyfattigdom och bland barn uppges den vara alarmerande hög. Den bild som ges av SCB i den offentliga statistiken är inte lika mörk. Olika rapporter och mätmetoder förmedlar därmed vitt skilda bilder av förekomsten av utsatthet och fattigdom. Någon allmänt accepterad teoretisk definition av vad som menas med fattigdom finns inte. För att på ett så effektivt sätt som möjligt kanalisera samhällets resurser till de mest behövande krävs kunskaper om hur och varför dessa uppgifter varierar.

Ordet fattigdom är värdeladdat och förekomsten manar till att åtgärder bör vidtas. I Sverige är det i första hand en generell utjämnande välfärdsolitik som ska bidra till att minska förekomsten av ekonomisk utsatthet och därmed fattigdom. Åtgärder riktade mot särskilda grupper finns, men är inte lika centrala som i många andra länder.

Kapitel 2 syftar till att reda ut olika sätt att mäta och undersöka det som i olika sammanhang kallas fattigdom. Två motsatspar är centrala i denna diskussion: direkt-indirekt och absolut-relativt. *Direkta* mått bygger på observationer av hur människor har det, dvs. den faktiska levnadsstandard. *Indirekta* mått på fattigdom baseras på ekonomiska data. De hushåll och individer vars ekonomiska resurser faller under en given inkomstgräns betraktas som fattiga. *Absoluta* mått innebär att man har en på förhand bestämd norm/gräns som inte ändrar sig över tid (förutom efter prisnivå). *Relativt* betyder att normen ses i relation till inkomsten eller levnadsstandard i det samhälle man studerar och att denna norm/gräns förändras i takt med att samhället gör det.

Kapitlets uppläggning

En kort historisk genomgång får inledningsvis ge en bild av vilka idéer som ligger bakom de fortfarande motstridiga uppfattningarna om vad

fattigdom är och hur den på bästa sätt kan förstås och undersökas. Det följande avsnittet redogör mer detaljerat för olika mått på fattigdom och de praktiska svårigheter som är förknippade med att använda dem. Måtten används därefter för att jämföra hur andelen fattiga varierar beroende på vilket mått som används och om det är samma människor som betraktas som fattiga när man använder olika mått.

De avslutande avsnitten tar upp tidsperspektivet i fattigdom och den svenska fattigdomen i ett internationellt perspektiv. Frågan om människor är fattiga kortare tid eller om de fastnar i den situationen är viktig. Risker för problem på samhälleligt och individuellt plan ökar ju längre tid människor lever med knappa resurser.

I de empiriska avsnitten används begreppet fattigdom för att beskriva en situation där människor har en *låg konsumtion av varor och tjänster som följd av bristande ekonomiska resurser*.

2.1.1 Synen på fattigdom förr och nu

I de tidigaste undersökningarna från 1800-talets början likställdes fattigdom med att höra till arbetarklassen. Vid mitten av 1800-talet började man dock uppmärksamma att det fanns skillnader inom arbetarkollektivet och att inte alla arbetare kunde betraktas som fattiga. De tidigaste studierna byggde i huvudsak på direkta observationer av levnadsförhållanden.

Från överlevnad till att ta del i samhällslivet

Det första steget mot att främst använda brist på ekonomiska resurser som ett mått på fattigdom togs på 1880-talet. Lönearbetet hade fått en allt större betydelse för försörjningen.¹¹ Den första systematiska undersökningen av fattigdom gjordes i England år 1899. Som fattiga räknades de som hade inkomster under den gräns som motsvarade lägsta möjliga kostnad för mat, kläder, bränsle och bostad.¹² Studien syftade till att visa det orättfärdiga i de faktiska minimilöner

¹¹ Charles Booth.

¹² Seebom Rowntree. Metoden att direkt definiera fattigdom har stått modell för konstruktion av miniminormer inom socialpolitik i flera länder, däribland för den svenska socialbidragsnormen.

som betalades. Studien bidrog till att sociala reformer genomfördes.

Under efterkrigstiden förbättrades levnadsstandarderna kraftigt och forskningen om fattigdom kom lite i skymundan. På 1960-talet började det dock ifrågasättas om fattigdomen verkligen hade försvunnit och intresset för fattigdomsforskning tog fart igen. I USA beslutade man om politiska insatser för att minska fattigdomen. I samband med detta konstruerades den officiella fattigdomsgräns som fortfarande används i USA. Avsikten med gränsen är att avgöra när inkomsterna definitivt är för låga. Gränsen relaterar inte till en skäligen levnadsnivå. Beräkningen utgår från normer för ett minsta näringsintag. Gränsen har i princip endast räknats upp med inflationen och ingen hänsyn har tagits till att den allmänna levnadsstandarderna ökat under perioden. Den amerikanska fattigdomsgränsen är därmed en absolut fattigdomsgräns.

I Storbritannien kom synen på fattigdom som ett relativt fenomen att dominera. Man menar då att fattigdom måste förstås som en påtvingad avvikelse från den allmänna livsstilen. Med allmän livsstil menas inte bara konsumtion och boende utan även arbetsförhållanden, hälsa, fysisk miljö i bostadsområdet, utbildning och sociala relationer. När en person på flera punkter avviker från vad som är allmänt förekommande talar man om fattigdom. Med denna syn närmar man sig därmed ett direkt sätt att mäta fattigdomen via observationer av faktisk levnadsstandard.¹³

Det renodlat relativa sättet att se på fattigdom har ifrågasatts. Det finns kritiker som menar att fattigdom är något mer än att ha relativt mindre än andra.¹⁴ Enligt dem har fattigdom både absoluta och relativa inslag. De ser en fara i att ett rent relativt synsätt leder till att begreppet fattigdom mister sin betydelse och istället blir ett uttryck för jämlikhetssträvanden i stort.

¹³ Peter Townsend, som kritiserade både indirekta och absoluta sätt att definiera fattigdom, utgick från hur människors livsstil avvek från den allmänna livsstilen men använde detta för att komma fram till en inkomstgräns som sedan kunde användas för att skatta andelen fattiga i befolkningen. Undersökningen gjordes 1968/69 och rapporten publicerades 1979.

¹⁴ Nobelpristagaren Amartya Sen och professor Stein Ringen.

Faktaruta 1

Amartya Sens syn på fattigdom

Sen fick nobelpriset i ekonomi 1998 för sitt arbete kring fattigdom och välfärd. Fattigdom är enligt Sen att inte kunna tillgodose fysiska behov och att inte kunna uppfylla sociala konventioner som är nödvändiga för att inte känna skam. Han anser att det finns en absolut kärna i fattigdomen. Svälter man så är man fattig även om alla svälter. Men fattigdomen är också beroende av sociala konventioner, dvs. det finns ett relativt inslag. Är det skamligt att gå naken är man fattig om man saknar kläder, även om man inte fryser.

Sen skiljer på begreppen resurser, förmågor och behovstillfredsställelse. Med resurser menar han de materiella förutsättningar som behövs för att uppleva välbefinnande. Men det är inte tillräckligt med resurser, man måste även ha förmåga att kunna använda resurserna. Med sina resurser och sina förmågor uppnår människor vad Sen kallar behovstillfredsställelse. Avsaknad av behovstillfredsställelse betecknar han som fattigdom.

Om man uppnår behovstillfredsställelse eller inte är alltså beroende av vilka resurser och förmågor man besitter. Men individer behöver olika mycket materiella resurser för att uppnå välbefinnande, och dessutom varierar det hur mycket resurser som krävs för att uppnå välbefinnande mellan samhällen med olika konsumtionsmönster. Sen anser därför att fattigdomsgränser i inkomstfördelningen bör vara relativa.

Sen menar också att människors fria och medvetna val måste beaktas. En person som har både de resurser och förmågor som krävs för att uppnå ett visst mått av välbefinnande, men ändå väljer att avstå, ska inte betraktas som fattig.

Sen har bidragit till ökad tydlighet i hur man teoretiskt kan se på fattigdom. Det är dock svårt att tillämpa hans tankar i empiriska undersökningar. Man måste skatta resurser, förmågan att omsätta resurser till behovstillfredsställelse, behovstillfredsställelse i sig, samt avgöra om det observerade levnadssättet beror på fritt val eller tvång.

I Sverige har intresset främst varit riktat mot välfärdens fördelning. Det finns stora likheter

med t.ex. Sens tankegångar i den svenska välfärdsforskningstraditionen. Begreppet välfärd används som en samlingsbeteckning för olika levnadsförhållanden som hälsa, utbildning, arbete, trygghet, social förankring och politiska resurser. Dessa levnadsförhållanden ses som resurser av grundläggande betydelse för människor att styra sina liv. Huvudintresset ligger på ofärd, snarare än välfärd. Argumentet är att det är lättare att enas kring vad som inte är ett gott liv än vad som är ett gott liv. I Välfärdskommittén definieras välfärd ”med utgångspunkt i individuella resurser med vars hjälp medborgarna kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor”.¹⁵

Det finns få svenska studier som explicit diskuterar fattigdom. Dessa har ofta likställt fattigdom med socialbidragstagande.¹⁶

Indirekta skattningar väl etablerade

De flesta torde hålla med om att fattigdom är ett tillstånd där levnadsstandarden är under en lägsta acceptabel nivå. Men denna definition innebär också betydande mätproblem. Hur ska levnadsstandarden mätas? Vad är en lägsta acceptabel levnadsstandard? Många empiriska undersökningar går förbi dessa frågor genom att definiera fattiga som människor med inkomst under en viss andel av medianinkomsten i samhället. Denna ansats har sina fördelar. Det finns data som beskriver hushållens och individernas ekonomi och det finns vedertagna definitioner av hur inkomster kan definieras och med vilka mått andelen med låg inkomst ska mätas. Det är möjligt att på ett tydligt och relativt enkelt sätt jämföra fattigdom i olika länder och över tid. Den relativa aspekten – att fattigdom måste ses relativt det samhälle som beskrivs – beaktas också med denna ansats. När medelinkomsten i ett samhälle ökar, höjs också gränsen som avgör vilken inkomst som krävs för att man inte ska betraktas som fattig. Detta är en *indirekt* ansats eftersom att man fokuserar på ekonomiska resurser, och inte direkt på levnadsstandarden.

¹⁵ SOU 2001:79, Välfärdsbokslut för 1990-talet, Kommittén Välfärdsbokslut.

¹⁶ Halleröd, B. (1991), Den svenska fattigdomen. En studie av fattigdom och socialbidragstagande. Studentlitteratur, Lund och Salonen, T. (1994), Välfärdens marginaler, Gotab Stockholm.

Ökat intresse för direkta skattningar

Intresset för att finna *direkta* indikatorer på fattigdom har ökat under en rad år. Med direkt menas att man försöker observera den faktiska levnadsstandarden. En förklaring till det ökade intresset är att ett flertal undersökningar i olika länder har visat att man inte helt kan identifiera människor med låg levnadsstandard genom att enbart beakta deras inkomster. Inom EU är social exkludering ett begrepp som kommit i fokus och som innebär en förskjutning från ekonomisk fattigdom till ett bredare synsätt.¹⁷ Under 1990-talet har forskningen kring direkta indikatorer på levnadsstandard medfört nya insikter. Jämfört med den indirekta ansatsen är metoden att utgå från direkta indikatorer fortfarande outvecklad. Det finns inga generellt accepterade lösningar på hur man ska gå till väga.

2.2 Fattiga enligt olika mått 2000/01

Syftet med detta avsnitt är att visa hur omfattning och sammansättning av dem som kan räknas som fattiga¹⁸ varierar beroende på vilket mått som väljs. Med hjälp av direkta och indirekta mått studeras om samma människor räknas som fattiga oberoende av mått. Om så är fallet kan begreppet fattigdom ses som relativt homogent och således fånga upp olika aspekter av utsatthet. Om olika mått däremot fångar upp olika individer kommer bilden av fattigdom att vara beroende av det valda måttet. Politiska åtgärder måste noga utformas efter omfattning och sammansättning av den aspekt på utsatthet som fångas upp i det mått som valts.

I avsnitt 2.2 beskrivs tre typer av relativa mått:

- låga inkomster (indirekt)
- brister i materiell standard (direkt)
- socialbidragstagande (indirekt)

Det datamaterial som används är SCB:s undersökning av människors levnadsförhållanden (ULF). Det är ett riksrepresentativt urval av

¹⁷ Martinez, R. och Ruiz-Huerta, J. (2000), Income, multiple deprivation and poverty : An empirical analysis using Spanish data, www.stat.gov.pl

¹⁸ Människor med en låg konsumtion av varor och tjänster som följd av bristande ekonomiska resurser.

befolkningen och omfattar 5 680 individer år 2000 och 5 804 individer 2001. Det finns mer tillförlitliga uppgifter om hushållens ekonomi i HEK-undersökningen, men det är bara ULF som har uppgifter om människors levnadsförhållanden. Dessa uppgifter behövs för att kunna ta fram direkta mått. För att kunna göra en relevant jämförelse mellan de olika måtten och studera överlappningen görs därför även analysen av de övriga måtten utifrån ULF.

I analyserna ingår vuxna 20–84 år. Det är viktigt att undersöka situationen även för barnen, men undersökningen omfattar inte barn upp till 15 år. Eftersom det ändå inte är möjligt att beskriva barnens situation har även 16–19-åringar exkluderats. Personer som är äldre än 84 år ingår inte heller i ULF.

2.2.1 Låga inkomster som mått på fattigdom

Indirekta skattningar av fattigdom baseras på ekonomiska data. De hushåll och individer vars ekonomiska resurser faller under en given inkomstgräns betraktas enligt detta mått som fattiga. Den valda inkomstgränsen kan vara absolut eller relativ. Små ekonomiska resurser antas leda till en relativt låg levnadsstandard. Huruvida detta antagande speglar faktiska levnadsförhållanden är emellertid svårtolkat.

I detta avsnitt används tre olika inkomstgränser för att klassificera andelen fattiga; socialbidragsnormen, halva medianinkomsten och 60 procent av medianinkomsten. Andel under halva medianen och 60 procent av medianen är fattigdomsmått som historiskt sett ofta har använts i internationella sammanhang. OECD redovisar regelbundet såväl 40, 50 som 60 procent av medianen som mått på fattigdom. I Sveriges officiella statistik används både halva medianen och 60 procent av medianen som inkomstgräns för att beräkna andel med svag ekonomi i samhället. Dessa mått är viktiga att relatera till socialbidragsnormen som är den av samhället fastställda inkomstnivån som ska möjliggöra en skälig levnadsstandard. Andelen personer som klassificerades som fattiga enligt något av dessa mått framgår av tabell 2.1. Socialbidragsnormen är det mått som genererar flest fattiga (12 procent) och halva medianen ger den lägsta andelen fattiga (5 procent).

Tabell 2.1 Andel fattiga enligt tre inkomstgränser

Procent/Kronor

	Andel fattiga	Inkomstgräns (årsinkomst)
Halva medianen	5	71 000
60 procent av median	11	85 200
Socialbidragsnormen	12	

Anm.: Andel med svag ekonomi (halv median) avviker från det som redovisas i kapitel 1 på grund av olika datakällor och hushållsbegrepp.

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Låg inkomst innebär inte nödvändigtvis låg standard

Även om dessa mått är internationellt vedertagna och vanligtvis används för att beskriva fattigdomens omfattning i samhället, bör de tolkas med försiktighet. Att försöka uppskatta förekomsten av personer och hushåll med svag ekonomi utifrån ekonomiska data medför en rad generella problem. Registrerade årsinkomster fångar exempelvis inte upp ekonomiska resurser i form av förmögenhet, arv och liknade överföringar inom familjen eller mellan olika hushåll, och inte heller inkomster från svart arbete. Detta kompliceras ytterligare av att en del personer frivilligt väljer att tillfälligt sänka sina inkomster i samband med studier, föräldraledighet eller resor i hopp om eller med vetskap om att högre inkomster väntar i framtiden.

En stor del av de människor med så låg registrerad inkomst att de klassificeras som fattiga hör till grupper där det är tveksamt om låg inkomst är likställt med svag ekonomisk standard eller ekonomisk utsatthet. Vissa individer har t.ex. inte sökt bostadsbidrag trots att deras inkomst indikerar att de skulle kunna vara berättigade till detta, vilket kan tyda på att de har tillgångar som inte registrerats. För många näringsidkare mäter inkomststatistiken inte den ekonomiska standarden särskilt effektivt. För ungdomar som bor hemma är den disponibla inkomsten i ULF en dålig mätare av ekonomisk standard. Enligt denna hushållsdefinition räknas de som egna hushåll från och med det år de fyller 18 även om de bor kvar hemma. Andra grupper med låg inkomst är studerande och frivilligt deltidarbetande som tillfälligt valt att sänka sin inkomst.

I tabell 2.2 framgår hur många som klassificeras som fattiga enligt respektive fattigdomsmått. I tabellen framgår också hur många av dessa som de ovan nämnda grupperna utgör. Avslutningsvis redovisas också hur stor del som

återstår bland de fattiga då individer med någon av dessa egenskaper räknats bort. Grupperna i tabellen är inte ömsesidigt uteslutande och beräkningen gör därför inte anspråk på att utgöra någon exakt beskrivning av hur antalet fattiga i samhället fördelar sig mellan de olika grupperna. Syftet är istället att peka på de fallor som finns i de vedertagna mått som normalt används vid beskrivningar av antalet fattiga i samhället. Bland de hushåll som räknats upp finns med all sannolikhet en hel del människor med svag ekonomi, t.ex. studerande som lever enkelt under studietiden eller personer som är i ett startskede av den egna rörelsen – båda i förhoppning om högre inkomst längre fram i livet. Kalkylen visar dock att då gruppen med riktigt låga registrerade inkomster närmare analyseras finns en hel del människor där låg registrerad inkomst inte nödvändigtvis är förknippat med låg ekonomisk standard. Av det ursprungliga antalet fattiga återstår ca 20–25 procent som inte tillhör någon av de tveksamma grupperna.

Tabell 2.2 Antal fattiga individer samt fördelning på olika kategorier år 2000

	Antal under halva medianen	Antal under 60 procent av median	Antal under norm
Totalt	352 500	684 900	747 000
<i>Av dessa:</i>			
Har inte bostads- bidrag	218 400	401 800	419 200
Förmögenhet	13 300	31 200	25 700
Näringsidkare	71 300	101 900	104 900
Hemmaboende ungdomar	72 900	91 900	98 000
Studerande/ Militärtjänst	97 000	167 100	192 000
Deltidsarbete (frivilligt)	32 400	59 200	65 800
Antal med minst en av ovanstående egenskaper	288 100	526 600	555 400
Återstår	64 400	158 300	191 600

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Slutsatsen är därför att det är förenat med stora svårigheter att mäta förekomsten av individer med låg ekonomisk standard och jämföra hur denna grupp utvecklas över tid. Om exempelvis fler börjar studera, arbeta i eget företag eller arbeta deltid osv. kan dessa mätmetoder generera en ökning av antalet fattiga hushåll. Samma gäller om normen för socialbidrag höjs. Detta kan

dock rimligtvis inte tolkas som att fler hushåll blivit ekonomiskt utsatta. Svårigheterna att på ett relevant sätt mäta ekonomisk utsatthet illustreras också av det faktum att det är en förhållandevis liten andel av alla hushåll med inkomst under socialbidragsnormen som faktiskt söker och beviljas socialbidrag.

2.2.2 Brister i materiell standard som fattigdomsmått

Svårigheterna med att identifiera vilka människor som är fattiga via deras registrerade årsinkomst är ett viktigt skäl till att man mäter levnadsstandarderna direkt. Många menar också att fattigdom har fler dimensioner än knappa ekonomiska resurser. Direkta mått på levnadsstandarderna bör därför ersätta eller komplettera de fattigdomsmått som enbart bygger på inkomst.

Ett centralt begrepp vid direkta studier av fattigdom är deprivation. Deprivation innebär att man saknar det som ingår i vad som allmänt uppfattas som en acceptabel levnadsstandard.¹⁹ Det är inte särskilt vanligt att människor har tillgång till allt som kan tänkas ingå i vad som ses som acceptabel levnadsstandard. Det förekommer naturligtvis att man saknar vissa saker utan att det beror på bristande resurser. Men grundtanken är att när samma individ upplever deprivation på flera punkter kan man tala om fattigdom.

Många metodologiska frågor

Det vanligaste sättet att hantera information om levnadsstandardens många dimensioner är att skapa ett deprivationsindex. Deprivationsindexet visar i vilken grad en människas levnadsstandard avviker från den allmänna levnadsstandard. Flera metodologiska problem och frågor måste dock hanteras (se faktaruta 2).

¹⁹ I vissa fall avses snarare det som ingår i allmän levnadsstandard.

Faktaruta: 2

Metodfrågor vid beräkning av deprivationsindex

Till att börja med måste man välja indikatorer. Hur detta val görs är i hög grad beroende av hur man ser på fattigdom. Ska indikatorerna avgränsas till materiella levnadsförhållanden eller ska också icke-materiella förhållanden som sociala relationer, situationen i arbetslivet, utbildning och hälsa ingå? Ska materiella indikatorer avse grundläggande behov eller ska man också ta med indikatorer på levnadsstandarden i stort?

En viktig fråga är när avsaknaden av en resurs (vara eller företeelse) verkligen är ett uttryck för deprivation. Individuella preferenser och val av livsstil kan påverka vilka resurser man väljer, givet de ekonomiska resurser man förfogar över. Människor med små anspråk kan mena att de inte behöver resurser som av flertalet uppfattas som nödvändiga. I andra fall kan människor också uppge att man inte har råd med nödvändiga varor men samtidigt ha tillgång till varor som inte bedöms vara nödvändiga. En vidare definition av levnadsstandard gör problemet med preferenser mindre.

Nästa problem uppstår när de enskilda indikatorerna ska vägas samman. Är alla resurser lika viktiga? Ett alternativ kan vara att ge indikatorerna en vikt proportionellt mot hur vanligt förekommande resurserna är i befolkningen, att ge indikatorerna en vikt efter hur stor andel av befolkningen som anser att indikatorn ingår i en skälig lägsta levnadsnivå eller att låta experter göra den bedömningen.

Ytterligare en fråga är om det är tillräckligt med ett index eller om det behövs flera. Aggregerar man flera dimensioner till ett index förlorar man det flerdimensionella perspektivet. Det är inte nödvändigtvis samma individer som upplever deprivation i varje dimension.

Slutligen, om syftet är att identifiera de fattiga måste man sätta en gräns, precis som när man använder inkomster. Inte heller här är det givet hur man ska gå tillväga.

bär dock flera begränsningar som sätter gränser för vad som är möjligt. De indikatorer som används utgår från de välfärdsindikatorer SCB presenterat sedan år 1980. Indikatorerna avser ekonomi, materiella tillgångar, boende och fritid. I tabell 2.3 framgår vilka de är (de indikatorer där andelen i befolkningen redovisas). Indikatorerna omfattar såväl grundläggande förhållanden (trångboddhet, frys) som sådana som kan ses som mindre nödvändiga (diskmaskin, fritidshus). Det finns ingen information om huruvida avsaknaden av resursen beror på bristande ekonomiska resurser.

När indikatorerna aggregeras till ett index används en vikt som är proportionell mot andelen i befolkningen som har tillgång till resursen. Det betyder att varje individ får "poäng" efter varje resurs som saknas. Den person som saknar bil får t.ex. 80 poäng då 80 procent av befolkningen har tillgång till bil. Högst möjliga poäng får en person som inte har tillgång till någon av resurserna som ingår i indexet. Vid jämförelser över tid får man med denna viktningssmetod en automatisk anpassning till utvecklingen av levnadsstandard.

Syftet är att hitta de som har de största materiella bristerna för att kunna jämföra med mått på svag ekonomi och socialbidragstagande. Gränsen för brister i materiell standard har därför satts där 10 procent av befolkningen i åldern 20–84 år hamnar under gränsen. Gränsen är satt med tanke att måttet ska ge ungefär lika många fattiga som inkomstgränsen under 60 procent av medianen.

ULF-data om levnadsstandarden har tidigare använts vid konstruktion av deprivationsindex. Av tabell 2.3 framgår vilka indikatorer som användes i två sådana studier. I en studie av SCB om invandrades välfärd används ett index för låg levnadsstandard. Den som har tillgång till högst tre av sex resurser anses ha låg levnadsstandard.²⁰ Alla indikatorer ges således samma vikt. Halleröds studie av fattigdom utnyttjar ett större antal indikatorer som vägs samman till ett index med vikter proportionella mot andelen i befolkningen som har tillgång till resursen.²¹ Två av resurserna ges dock större vikt.

Brister i materiell standard i ULF

Det deprivationsindex som används här bygger på synen att människor är fattiga när de har låg materiell levnadsstandard. Datamaterialet inne-

²⁰ SCB (2002), Integration till svensk välfärd? Om invandrades välfärd på 90-talet. Levnadsförhållanden Rapport nr 96.

²¹ Halleröd, B. (1999), Fattigdom i Sverige. Rapport från arbetsgruppen för ekonomisk trygghet till nationella folkhälsokommittén. Underlagsrapport 3.

Tabell 2.3 Indikatorer på levnadsförhållanden

Procent

	Andel i befolkningen 18-84 år	SCB	Halleröd
Har tv	98		
Har frys	97	x	x
Har video	81		
Har bil	80	x	x
Haft en veckas semester under senaste året	65	x	x
Har dator i hemmet	65		
Har diskmaskin	52		x
Har tillgång till fritidshus	47		
Saknar inte kontantmarginal	84		x
Har inte svårighet betala löpande utgifter	85	x	x
Är inte trångbodd SCB:s norm 3	86	x	x
Har daglig tidning i bostaden	- ¹	x	
Har båt	- ¹		x
Har husvagn	- ¹		x
Sparar ej	- ¹		x

¹ Används ej i bilagens deprivationsindex.

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Svårigheten att i praktiken jämföra deprivationsindex för flera år illustreras av att uppgifter om intervjupersonen sparar pengar eller har tillgång till båt eller husvagn inte finns i undersökningarna 2000 och 2001.

2.2.3 Socialbidragmottagande som fattigdomsmått

I svensk forskning kring fattigdom har socialbidragmottagare ofta betraktats som de fattiga.²² Syftet med utbetalning av socialbidrag är ju att se till att de som behöver får det ekonomiska tillskott som krävs för skälig levnadsstandard. Således har det gjorts en bedömning av att det finns behov och hur mycket resurser som behövs. Socialbidragens betydelse för hur stor andel som har svaga inkomster illustrerades i budgetpropositionen 2001/02:1. Ökningen i andel med inkomst under halva medianinkomsten beräknades öka från 6,4 till

8,7 procent om socialbidraget skulle tas bort.²³ Socialbidraget är därför snarast ett medel för att minska fattigdomen.

Regeringens mål att minska antalet socialbidragsberoende ska därför ses som ett rättvisemål.²⁴ Målet handlar om att öka människors ekonomiska självständighet och ge bättre möjlighet att få en större del av den samlade välfärden. Men syftet är också att minska den ekonomiska press som det ändå innebär att under lång tid klara sig på socialbidrag.

Det finns brister i att använda socialbidragstagande som mått på fattigdom. Är fattigdom detsamma som att ha låg årsinkomst borde socialbidraget gå till dem som har lägst inkomst. Så ser det dock inte ut. Det finns de som inte fått socialbidrag trots att de har en årsinkomst som ligger under socialbidragsnormen. Andra kan ha fått socialbidrag trots att de har en årsinkomst över normen. Det finns flera förklaringar till detta. En är naturligtvis att människor av olika skäl avstår från att söka socialbidrag. Tidigare i avsnittet visades att en del som har låg inkomst förmodligen inte är berättigade till socialbidrag. Ytterligare en förklaring är att flertalet socialbidragstagare endast tar emot bidrag några månader under året, medan årsinkomsten avser hela året. Faktum kvarstår dock, att det inte är detsamma att motta socialbidrag som att ha de lägsta årsinkomsterna i samhället.

Inte heller om man ser fattigdom som att ha den lägsta materiella levnadsstandarden, är socialbidragmottagande en bra indikator på fattigdom. Av tabell 2.4 framgår att socialbidragstagare i genomsnitt har sämre materiell levnadsstandard än de som inte erhållit socialbidrag. Bland socialbidragstagare upplever 46 procent brister i materiell standard jämfört med 9 procent av dem som inte tagit emot socialbidrag under året. Men 54 procent av socialbidragstagarna upplever inte brister i materiell standard. Samtidigt finns människor utan socialbidrag som upplever brister i levnadsstandarden. Socialbidragstagarna utgör endast 16 procent av alla de som upplevde brister i materiell standard år 2000/01.

²² Halleröd, B. (1991), Den svenska fattigdomen. En studie av fattigdom och socialbidragstagande. Studentlitteratur, Lund.

²³ Budgetproposition 2001/02:1, Bilaga 3. Beräkningen avser 1999 och är utförd med en statisk mikrosimuleringsmodell, FASIT som utnyttjar HEK-data.

²⁴ Budgetproposition 2001/02:1, Bilaga 3.

Tabell 2.4 Indikatorer på levnadsförhållanden fördelat efter socialbidragstagande

Procent

	Ej mottagit socialbidrag	Mottagit socialbidrag
Har tv	98	94
Har frys	97	93
Har video	81	75
Har bil	82	40
Haft en veckas semester under senaste året	66	44
Har dator i hemmet	65	48
Har diskmaskin	53	18
Har tillgång till fritidshus	48	19
Har kontantmarginal	86	29
Inte svårighet betala löpande utgifter	87	42
Är inte trångbodd enligt SCB:s norm 3	87	59
Brister i materiell standard	9	46

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Socialbidragstagare i ULF

I ULF-data finns uppgifter hämtade från socialbidragsregistren. Som socialbidragstagare räknas de som fått socialbidrag (där introduktionsersättning för flyktingar ingår) någon gång under året och de vars samboende make/maka fått socialbidrag.²⁵ År 2000/01 fick 4 procent av personerna i ULF socialbidrag.²⁶

2.2.4 Stora skillnader beroende på val av mått

De tidigare avsnitten har visat att hur många som räknas som fattiga i hög grad är beroende av vilket mått på fattigdom som väljs. De tre olika typer av mått som används är låg inkomst (under 60 procent av medianinkomsten), brister i materiell standard (gränsen satt så att 10 procent betraktas som fattiga) samt socialbidragstagare under året.

²⁵ Om intervjupersonen var registrerad som ensamstående vid tidpunkten för socialbidrag till den samboende räknas intervjupersonen inte som socialbidragstagare

²⁶ Det är färre än enligt Socialstyrelsens statistik (5 %). Underskattningen förklaras troligen av att bortfallet i ULF är större bland socialbidragstagare än bland övriga.

Tabell 2.5 Andel fattiga enligt olika mått

Procent

	Andel i befolkningen 20–84 år
Låg inkomst (under 60 % av medianinkomst)	11
Brister i materiell standard (gräns 10%)	10
Socialbidragsmottagande (någon gång under året)	4

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Sällan samma individer som betraktas som fattiga

Det är bara en mindre andel som samtidigt betraktas som fattig enligt två mått. Av dem som har låg inkomst eller upplever brister i materiell standard är det endast 12 procent som *både* har låg inkomst och upplever brister i materiell standard (tabell 2.6). Det motsvarar ungefär en procentenhet av befolkningen i åldern 20–84.

Tabell 2.6 Parvis överlappning av fattiga enligt olika mått

Procent

	Överlappning
Låg inkomst – Brister i materiell standard	12
Låg inkomst – Socialbidragsmottagande	12
Brister i materiell standard – Socialbidragsmottagande	14

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

I tabell 2.7 redovisas gruppen fattiga fördelade efter enligt vilka mått de kan betraktas som fattiga. Här framgår tydligt att människor påfallande ofta räknas som fattiga enligt endast ett mått. Av de med låg inkomst eller av dem som upplever brister i materiell standard är det 71 procent som inte är fattiga enligt något annat mått. Socialbidragsmottagare är den grupp som oftast betraktas som fattiga enligt de andra måtten. Samtidigt ska man ha klart för sig att färre än hälften av dem upplever brister i materiell standard och färre än hälften har inkomst under 60 procent av medianinkomsten.

Ska människor räknas som fattiga om de har låg registrerad inkomst *eller* om de har stor brist i materiell levnadsstandard *eller* om de fått socialbidrag någon gång under året är 20 procent av Sveriges befolkning i åldersgruppen 20–84 år fattiga. Ungefär 1 procent är fattiga enligt alla mått samtidigt. Överlappningen får alltså stora konsekvenser för bilden av hur omfattningen av fattigdom ser ut. Beroende på hur man väljer att använda måtten på individnivå kan andelen fattiga variera mellan 1 och 20 procent.

Tabell 2.7 Fattiga enligt ett eller flera mått

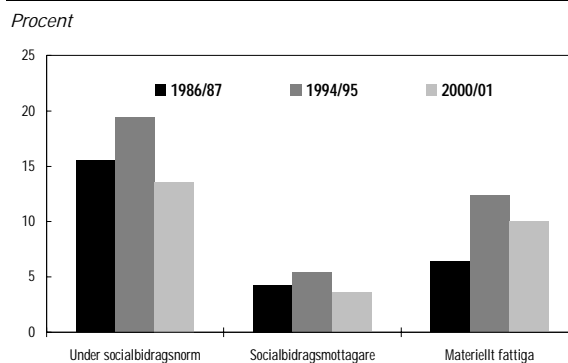
Procent		
Fattigdomsbegrepp	Fördelning inom gruppen	Andel i befolkningen 20-84 år
Låg inkomst, därav	100	11
enbart låg inkomst	71	
+ brister i materiell standard	14	
+ socialbidrag	7	
alla mått	7	
Brister i materiell standard, därav	100	10
enbart brister i materiell standard	69	
+ låg inkomst	15	
+ socialbidrag	9	
alla mått	7	
Socialbidragstagare, därav	100	4
enbart socialbidragstagare	32	
+ låg inkomst	21	
+ brister i materiell standard	26	
alla mått	20	

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Likartad bild av utveckling över tid

I en tidigare undersökning redovisades andel fattiga enligt olika mått för åren 1986/87 och 1994/95.²⁷ Här redovisas andel under socialbidragsnorm och andel socialbidragstagare beräknats på samma sätt för år 2000/01. Några uppgifter som skulle behövas för att beräkna andelen materiellt fattiga på samma sätt som i undersökningen samlas inte längre in. Därför har andel med brister i materiell standard beräknats med samma deprivationsindex som i denna bilaga.²⁸ Av diagram 2.1 framgår att de olika måtten i stort sett ger samma bild av utvecklingen över tid. Mellan 1986/87 och 1994/95 ökar andelen fattiga enligt alla mått och 2000/01 är andelen på en lägre nivå än den var 1986/87, med undantag av andelen med brister i materiell standard. I genomsnitt har fler tillgång till flertalet av de resurser som ingår i beräkningen av deprivationsindexet år 2000/01, dvs. färre saknar resur-

ser. Men det får också effekten att en person som fortfarande saknar en resurs får ett högre värde på deprivationsindexet och därför kan hamna under gränsen även om de egna resurserna är samma som tidigare.

Diagram 2.1 Fattiga enligt olika mått år 1986/87, 1994/95 och 2000/01

Källa: Halleröd, B. (1999), SCB, ULF 2000/01

2.2.5 Olika fattigdomsmått ger delvis olika riskgrupper

En viktig återstående fråga i denna analys är att närmare studera vilka de ekonomiskt utsatta i samhället är. I detta avsnitt används samma mått på fattigdom som i förra avsnittet och gruppens egenskaper analyseras utifrån bakgrundsfaktorer som ålder, kön, familjetyp, sysselsättning och födelse-land.

För att få en bild av hur stor risk respektive familjetyp löper att hamna i fattigdom kan familjetypernas fördelning hos de olika måtten jämföras med hur fördelningen ser ut i befolkningen (20-84 år) som helhet. I tabell 2.8 framgår hur vanligt förekommande respektive familjetyp är bland de fattiga i förhållande till sin andel av befolkningen. Ett värde som är större än ett anger att familjetypen är överrepresenterad bland de fattiga och ett värde under ett anger att den är underrepresenterad.

Familjetyp

Ensamstående har en hög risk för att ha en låg materiell standard eller att vara socialbidragstagare. Ensamstående utan barn är också överrepresenterade bland de med låg inkomst.

²⁷ Halleröd, B. (1999), Fattigdom i Sverige. Rapport från arbetsgruppen för ekonomisk trygghet till nationella folkhälsokommittén. Underlagsrapport 3. Avser befolkningen 18-84 år.

²⁸ Uppgift om tillgång till dator saknas dock 1986/87 varför denna ej ingår i indexet i denna jämförelse. Gränsen är densamma i alla beräkningar (satt till 10 % år 2000/01). Avser befolkningen 18-84 år.

Intressant är dock att ensamstående föräldrar inte löper högre risk för låg inkomst än samboende med barn.²⁹

För samboende finns en förhållandevis låg risk att bli fattig, oavsett vilket fattigdomsmått som används. Undantaget är samboende med fler än två barn där framförallt risken för att vara socialbidragstagare är hög. Risken för att ha en låg materiell standard är däremot låg för denna grupp, liksom för övriga samboende.

Resultaten från denna analys bör dock tolkas med en viss försiktighet då resultaten avseende grupper med låg inkomst är väldigt känslig för val av ekvivalensskala. I underbilagetabell 3.2 framgår att den relativa risken för låga inkomster kan variera kraftigt när den skala som används inte beaktar boendekostnader och där stordriftsfördelar i hushållet beaktas i lägre grad. Det gäller framförallt för ensamstående med barn och för samboende med fler än två barn.

Tabell 2.8 Relativ risk för fattigdom fördelat efter familjetyp

	Låg inkomst	Brister i materiell standard	Socialbidragstagare
Ensamstående utan barn	1,7	2,2	1,2
Ensamstående med 1 barn	0,7	2,5	3,9
Ensamstående med 2 eller fler barn	0,7	2,1	4,1
Samboende utan barn	0,6	0,4	0,4
Samboende med 1 barn	0,8	0,3	1,0
Samboende med 2 barn	0,7	0,3	0,9
Samboende med 3 eller fler barn	1,2	0,4	2,2

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Ålder och kön

Av tabell 2.9 framgår hur stor andel av de fattiga som kvinnor respektive män utgör i förhållande till sin andel av befolkningen. Används låg inkomst eller socialbidragstagande som fattigdomsmått fördelar sig andelen fattiga jämnt mellan könen. Används brister i materiell standard framstår emellertid kvinnor som överrepresenterade i förhållande till män.

Tabell 2.9 Relativ risk för fattigdom för kvinnor respektive män

	Låg inkomst	Brister i materiell standard	Socialbidragstagare
Kvinnor	1,0	1,3	0,9
Män	1,0	0,7	1,1

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Av underbilagetabell 3.3 framgår också en tydlig skillnad mellan de olika måtten då kvinnors och mäns fördelning mellan olika ålderskategorier studeras. Används måttet på brister i materiell standard fördelar sig kvinnor och män förhållandevis jämnt över åldersgrupperna. Används något av de andra fattigdomsmåtten framkommer en stor koncentration av såväl kvinnor som män till de yngre ålderskategorierna.

I tabell 2.10 analyseras olika ålderskategoriers risk för att hamna i fattigdom. Fattigdomsmåtten låg inkomst och socialbidragstagare uppvisar vissa likheter. Den yngsta ålderskategorin (20–29 år) löper enligt dessa mått en relativt stor risk för att vara fattig. För äldre kvinnor ger emellertid dessa mått olika bilder. Enligt måttet låg inkomst är äldre kvinnor överrepresenterade bland de fattiga medan de enligt måttet socialbidragstagare blir kraftigt underrepresenterade. Resultatet är dock inte så anmärkningsvärt då vi vet att andelen socialbidragstagare är relativt låg bland de äldre.³⁰

Tabell 2.10 Relativ risk för fattigdom fördelat efter ålder och kön

Procent	20-29	30-39	40-49	50-64	65-74	75+
Låg inkomst						
Kvinnor	2,0	0,8	0,6	0,4	0,9	2,2
Män	2,0	0,9	0,8	0,6	0,8	1,0
Brister i materiell standard						
Kvinnor	0,9	0,7	0,5	0,6	1,4	3,0
Män	1,0	0,8	0,8	0,8	1,1	2,6
Socialbidragstagare						
Kvinnor	2,4	1,3	1,2	0,5	0,6	0,2
Män	1,7	1,4	1,2	0,6	0,3	0,3

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Med måttet på brister i materiell standard blir dock resultatet annorlunda. För de yngre ålderskategorierna motsvarar andelen fattiga ungefär

²⁹ Detta resultat framkommer även i Halleröd, B. (1991), Den svenska fattigdomen (1991), s. 116.

³⁰ Budgetpropositionen 2002/03:1, Bilaga 3.

samma andel som de gör i befolkningen som helhet. För medelålders är de underrepresenterade för att sedan bli kraftigt överrepresenterade bland den allra äldsta delen av befolkningen. Detta kan till viss del ha ett samband med måttets konstruktion, där exempelvis avsaknad av varor som videobandspelare och dator genererar poäng i deprivationsindexet. Dessa varor kan antas vara mindre förekommande i den äldre delen av befolkningen och således bidra till att förklara att detta mått avviker från de övriga i detta avseende.

Sysselsatta och utrikes födda

Andra intressanta dimensioner på hur fattigdomen fördelas är i vilken utsträckning som utrikes födda förekommer bland de fattiga och hur stor andel som är sysselsatta. Omkring 80 procent av de fattiga är svenskfödda mätt enligt måtten låg inkomst och brister i materiell standard. Används socialbidragstagande som mått minskar andelen svenskfödda till lite drygt 50 procent. Av tabell 2.11 framgår att utrikes födda, oberoende av vilket mått på ekonomisk fattigdom som används, är kraftigt överrepresenterade bland de fattiga i förhållande till sin totala andel av befolkningen.

Av de fattiga är ca 50 procent sysselsatta om vi använder måtten låg inkomst eller brister i materiell standard. Bland socialbidragstagarna är det ca 65 procent som saknar sysselsättning. Oberoende av vilket av måtten som används är de som saknar sysselsättning kraftigt överrepresenterade bland de fattiga.

Tabell 2.11 Relativ risk för fattigdom fördelat efter födelse-land och sysselsättningsstatus

	Låg inkomst	Brister i materiell standard	Socialbidragstagare
Utrikes födda	1,9	1,9	4,3
Svenskfödda	0,9	0,9	0,6
Sysselsatt	0,6	0,6	0,4
Ej sysselsatt	2,8	2,6	3,4

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Man kan konstatera att ensamstående utan barn löper högre risk att hamna i fattigdom än sammanboende. Risken för brister i materiell standard är emellertid förhållandevis liten för samboende med barn. Yngre människor löper en

ökad risk för att hamna i ekonomisk fattigdom än äldre medan äldre löper större risk än yngre att ha brister i materiell standard. Någon tydlig koppling till den historiskt sett vanligt förekommande fattigdomscykeln, där framförallt barn, föräldrar med små barn samt gamla människor drabbades av fattigdom, går inte att se. En slutsats av detta är att skatter och transfereringar nu i högre grad utjämnar människor inkomster över livscykeln. Även offentliga tjänster som skola, vård och omsorg bidrar till detta.

2.2.6 Kompletta mått på fattigdom saknas

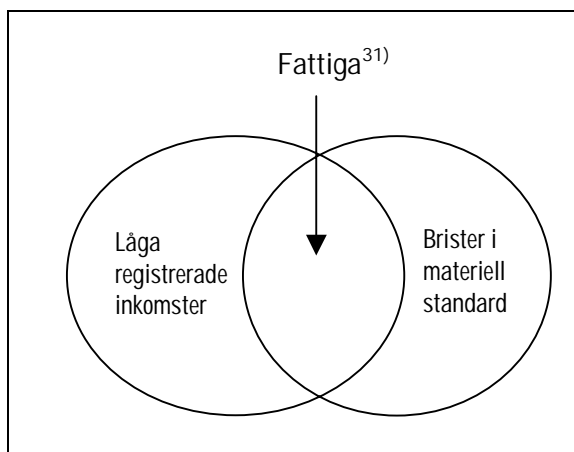
Sammanfattningsvis ger de olika måtten grovt sett *samma bild av utvecklingen* av fattigdom, åtminstone för åren 1985/86, 1994/95 och 2000/01. Det är *delvis samma grupper* som i högre eller lägre grad riskerar fattigdom, oavsett vilket mått som väljs. Men olika mått kan också peka ut skilda grupper som särskilt utsatta för fattigdom. Hur många som är fattiga varierar, vilket är en följd av att gränser måste sättas normativt eller pragmatiskt. Det blir egentligen *fruktlöst att försöka jämföra skillnader i hur många som är fattiga* enligt olika mått. Det är *sällan samma individer* som räknas som fattiga enligt de olika måtten.

Till stor del ligger förklaringen på brister i datamaterialen och hur måtten konstrueras. Den redovisade årsinkomsten speglar ibland den ekonomiska standarden dåligt. Det är väl känt att mätfele i de låga inkomsterna är mycket stora. När det gäller brister i materiella levnadsförhållanden vet man inte om de beror på otillräckliga ekonomiska resurser eller om de är en följd av olika preferenser. Syftet med SCB:s välfärdsindikatorer är att beskriva levnadsstandarderna i befolkningen. Indikatorerna är därför inte alltid optimalt utformade för att fånga situationen för dem som har det sämst. Man kan också diskutera om det finns ett behov av att ta hänsyn till kvalitetskillnader i de materiella resurserna. Slutligen omfattar socialbidragstagarna både de som fått socialbidrag en kortare tid och de som långvarigt försörjs av socialbidrag. Brister i måtten är således en del av förklaringen till att det är så vanligt att olika individer betraktas som fattiga. En annan förklaring är givetvis att fattigdom kan ha olika dimensioner.

Både de direkta och de indirekta måtten har sina svagheter. En lösning som har föreslagits är

att en låg inkomstgräns kombineras med mått på brister i materiell standard. Ett sådant mått kan rättfärdigas teoretiskt då det tar hänsyn till att en fattig människa ska ha en låg levnadsstandard och att bristande ekonomiska resurser är orsaken. Bristerna i det datamaterial som används i denna studie är dock för stora för att på detta sätt ge tillräckligt tillförlitliga mått på fattigdom. En studie som i flera avseenden hade färre brister i datamaterialen har emellertid visat att sådana mått förefaller vara robusta.³¹ Betydligt större andel människor befanns i studien ha både låga inkomster och brister i materiell standard än vad fallet är med de mått som används i denna bilaga. Det vill säga överlappningen mellan de två måtten var större.

Figur 2.1 Skiss över teoretiskt konsistent fattigdomsmått

Ett annat sätt att hantera den svaga överlappningen av olika fattigdomsmått är att som fattig räkna den som uppfyller minst ett av fler kriterier. Vilket mått man väljer att använda måste alltid motiveras av i vilket syfte analysen görs. Problemet med mätfel i låga inkomster hanteras dock inte på detta sätt.³²

³¹ Halleröd, B. (1995), The truly poor: Direct and indirect consensual measurement of poverty in Sweden, *Journal of European Social Policy* 1995 5 (2). Risken att vara fattig var större i de förväntade undergrupperna när de fattiga definierades enligt båda kriterierna samtidigt än när de definierades enbart efter låg inkomst. I studien, som bland annat kunde ta hänsyn till om brister i materiell standard berodde på avsaknad av ekonomiska resurser eller ej, befanns ungefär 9 procent av befolkningen i åldern 20–75 år vara fattiga år 1992.

³² Rädde Barnen (2002), Barns ekonomiska utsatthet. www.rb.se. Fattigdom mäts som att ha låga inkomster eller socialbidrag någon gång under året. Problemen med att låga inkomster ibland inte mäter låg ekonomisk standard torde i visst avseende vara något mindre när analysen

Med trovärdiga mått på fattigdom kan svar sökas kring frågor om vad som orsakar fattigdom när den allmänna levnadsnivån är hög och vilka åtgärder som är effektiva i bekämpandet av fattigdom.

2.3 Inkomströrlighet

Fördelningen av de ekonomiska resurserna under ett enskilt år ger ofta en ofullständig bild av hur den ekonomiska välfärden fördelas. Spridningen i hushållens disponibla inkomster och andelen hushåll med låg ekonomisk standard kan öka kraftigt till följd av tillfälligt höga kapitalvinster, att allt fler får möjlighet att studera, vid familjesplittringar eller arbetslöshet. Det faktum att den ekonomiska standarden är låg ett år behöver dock inte betyda att inkomstklyftorna är stora sett över en längre period. Det viktigaste skälet till att studera inkomströrlighet är därför att försöka bedöma om möjligheterna till att förbättra sin ekonomiska situation förändras över tiden. Framförallt är det angeläget att undersöka hur stor andel som fastnar i en situation med långvarigt låg ekonomisk standard och huruvida denna grupp har ökat eller minskat under det senaste decenniet.

Hur en stor rörlighet mellan inkomstskikten ska tolkas är emellertid inte helt oproblematiskt. Stora inkomstvariationer kan skapa otrygghet och svårighet att överblicka och planera sin ekonomi. Utifrån en annan utgångspunkt kan inkomstvariationen tolkas som något positivt, där individen i takt med ökat välstånd och sparande ges större frihet att fördela arbete och fritid över livscykeln efter sina egna preferenser. Rörligheten kan enligt detta synsätt vara ett uttryck för en dynamisk och väl fungerande samhällsekonomi.

Ett enkelt sätt att studera inkomströrlighet är att mäta andelen personer som rör sig mellan olika inkomstgrupper mellan olika mättillfällen. Eftersom syftet är att studera flödena till och från de allra lägsta inkomstskikten har halva medianinkomsten satts som den lägsta gräns. Mellangruppen består av de med inkomster som ligger över halva medianen men understiger medianen. Det som i analysen benämns som det högsta inkomstskiktet är därmed de med in-

endast omfattar barnfamiljer då dessa sällan omfattar kvarboende ungdomar och studenter/värnplikliga.

komster som överstiger medianinkomsten i samhället.

Beräkningen av sådana övergångsmatriser framgår av tabell 2.12 och visar att av dem som befann sig i det lägsta inkomstskiktet 1991 var 23 procent kvar år 1995. Omkring 60 procent hade rört sig till det mellersta inkomstintervallet och 17 procent hade rört sig till det högsta. Motsvarande analys för åren 1996–2000 visar att andelen ekonomiskt utsatta som var kvar i den lägsta inkomstnivån uppgick till 34 procent. Det är således en något större andel av de ekonomiskt utsatta som under denna femårsperiod är kvar i det lägsta inkomstskiktet. En slutsats som kan dras utifrån denna analys är således att en relativt stor andel, ca 65–75 procent, av de som ett enskilt år har inkomster under halva medianen, efter en femårsperiod har rört sig uppåt på inkomstskalan. Den största delen av de ekonomiskt fattiga utgörs således av individer som under tillfälliga skeden i livet har låga inkomster av en eller annan orsak. Det kan som tidigare nämnts handla om studier eller om ungdomar äldre än 18 år som fortfarande bor hos sina föräldrar.

Tabell 2.12 Andel personer som är kvar respektive flyttat mellan olika inkomstgrupper 1991–1995 och 1996–2000

Procent				
	Låg 1995	Medel 1995	Hög 1995	Totalt
Låg 1991	23	60	17	100
Medel 1991	3	68	29	100
Hög 1991	2	23	75	100
	Låg 2000	Medel 2000	Hög 2000	Totalt
Låg 1996	34	47	19	100
Medel 1996	5	70	25	100
Hög 1996	2	21	77	100

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Andelen långvarigt fattiga i relation till befolkningen illustreras i tabell 2.13. Här framgår att en relativt liten andel av den totala befolkningen har långvarigt låga inkomster. Andelen personer med låg ekonomisk standard under alla fem år understeg 1 procent både 1991–1995 och 1996–2000. Andelen som någon gång under denna femårsperiod har haft inkomster under halva medianen är dock betydligt större. För perioden 1991–1995 uppgick denna andel till ca 12 procent medan andelen under perioden 1996–2000 var ca 10 procent.

Tabell 2.13 Andel med svag ekonomi år 1991–95 och 1996–2000

Procent		
Andel med svag ekonomi	1991–1995	1996–2000
Minst 1 år	11,8	10,4
Minst 2 år	5,7	5,0
Minst 3 år	2,5	2,8
Minst 4 år	1,3	1,6
Alla år	0,7	0,9

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Vilka grupper är långvarigt fattiga?

De människor som under samtliga fem undersökningsår befunnit sig i det lägsta inkomstskiktet har brutits ner efter familjetyp, ålder, kön och födelseland. Tabellerna 2.14 och 2.15 visar hur vanligt förkommande olika grupper är bland de med långvarigt svag ekonomi, i förhållande till sin representation i befolkningen. Ett värde som är större än ett anger att gruppen är överrepresenterad bland de fattiga och ett värde som är mindre än ett anger att gruppen är underrepresenterad.

Av tabell 2.14 framgår att ensamstående generellt sett är överrepresenterade bland de långvarigt fattiga medan samboende är underrepresenterade. Ensamstående utan barn utgör antalsmässigt den största delen av de fattiga. I förhållande till sin andel av befolkningen är samboende utan barn underrepresenterade bland de långvarigt fattiga.

Tabell 2.14 Relativ risk för att bli långvarigt fattig fördelat efter familjetyp 1991–1995 och 1996–2000

	1991–1995	1996–2000
Ensamstående utan barn	1,7	1,7
Ensamstående med 1 barn	1,5	1,1
Ensamstående med 2 eller fler barn	1,6	1,2
Sammanboende utan barn	0,4	0,4
Sammanboende med 1 barn	0,6	0,6
Sammanboende med 2 barn	0,7	0,4
Sammanboende med 3 eller fler barn	0,8	0,7

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

En jämförelse mellan de två tidsperioderna visar stora likheter vad gäller vilka grupper som är över- respektive underrepresenterade bland de långvarigt fattiga. Ensamstående med barn är emellertid mindre överrepresenterade bland de ekonomiskt fattiga under tidsperioden 1996–

2000 än under 1991–1995. På motsvarande sätt har även samboende med två barn minskat bland de långvarigt fattiga.

Av tabell 2.15 framgår ett tydligt åldersmönster. För såväl kvinnor som män gäller att de yngre ålderskategorierna förekommer i större utsträckning bland de långvarigt fattiga än de äldre gör. Undantaget är dock kvinnor över 75 år som under perioden 1996–2000 var överrepresenterade bland de långvarigt fattiga i förhållande till sin andel av befolkningen. Att den yngsta ålderskategorin 20–29 är överrepresenterad bland de långvarigt fattiga kan ha en rimlig förklaring i det faktum att denna grupp i mindre utsträckning än andra hunnit få fotfäste på arbetsmarknaden och att många dessutom fortfarande befinner sig i utbildning.

Tabell 2.15 Relativ risk för att bli långvarigt fattig fördelat på ålder och kön år 1991–1995 och 1996–2000

	20–29	30–39	40–49	50–64	65–74	75–
1991–1995						
Kvinnor	1,5	1,4	0,8	0,7	0,6	0,8
Män	1,2	1,5	1,0	0,8	0,4	0,4
1996–2000						
Kvinnor	1,4	1,1	0,8	0,7	0,7	1,4
Män	1,1	1,3	1,2	0,7	0,7	0,8

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Av tabell 2.16 framgår att en stor del av de långvarigt fattiga är utrikes födda. Denna grupp är kraftigt överrepresenterad såväl under åren 1991–1995 som 1996–2000. Andelen utrikes födda av de långvarigt fattiga har mellan dessa två mättdpunkter ökat med ca 10 procentenheter och uppgick under den senare perioden till ca 35 procent av de långvarigt fattiga.

Tabell 2.16 Andel långvarigt fattiga fördelat efter födelseland 1991–1995 och 1996–2000

Procent

	1991–1995	1996–2000
Utrikes födda	26	35
Svenskfödda	74	65
Totalt	100	100

Källa: LINDA, SCB, Finansdepartementets beräkningar

2.4 Svensk fattigdom i ett internationellt perspektiv

Internationella jämförelser av fattigdom grundar sig oftast på förekomsten av låg inkomst. OECD redovisar andelen med inkomst under 40, 50 och 60 procent av medianinkomsten för hela befolkningen. Förutom dessa relativa fattigdomsnivåer använder OECD också absoluta fattigdomsnivåer och det s.k. Sen-indexet, som tar hänsyn till genomsnittsinkomst och inkomstfördelning bland dem under fattigdomstrecket. Enligt Världsbanken är en mycket fattig person en människa som har mindre än en dollar om dagen att leva på.

I tabell 2.17 redovisas andelen med en disponibel inkomst under halva medianinkomsten och andel under 60 procent av medianinkomsten för ett antal länder. Andelen med en inkomst under halva medianinkomsten varierar från ungefär 5 till 22 procent och andelen med inkomst under 60 procent av medianinkomsten mellan 10 och 28 procent. Sverige placerar sig bland de länder som har allra lägst andel med låg inkomst, trots att andelen överskattas till följd av brister i det svenska datamaterialet.³³ När värden på Sen-index jämförs för huvudsakligen samma länder blir resultatet att Sverige har lägst grad av fattigdom (se underbilagetabell 3.4).

FN har utvecklat ett index för graden av fattigdom som tar hänsyn till fler faktorer än enbart låg inkomst, Human poverty index, HPI. Indexet finns i två versioner, ett för utvecklingsländer, HPI-1, och HPI-2 för mer utvecklade länder. Sverige tillhör den andra gruppen och därför redovisas HPI-2 i tabell 2.18. Fattigdomsindexet i tabellen beaktar levnadslängd, läskunnighet, inkomstnivå och långtidsarbetslöshet.³⁴

³³ I de data som ligger till grund för tabellen betraktas hemmavarande ungdomar som medlemmar i föräldrarnas hushåll i alla länder utom Sverige. I det svenska datamaterialet är ungdomar över 18 år som bor kvar hos sina föräldrar klassade som egna hushåll. "Kvarboende" ungdomar har ofta inte någon inkomst alls utan försörjs av sina föräldrar, vilket inte syns i svenska data. Som en följd överskattas andelen fattiga i Sverige jämfört med övriga länder. Detta har betydelse framförallt när det lägre fattigdomstrecket används.

³⁴ Detta index har fyra delkomponenter; sannolikheten (vid födseln) att inte uppnå 60 års ålder, andel vuxna (16–65 år) som saknar grundläggande läs- och skrivförmåga, andel med justerad disponibel inkomst under halva medianen samt andel långtidsarbetslösa (minst 12 månader).

Tabell 2.17 Andel med låga inkomster

Procent

	År	Under halva medianinkomsten	Under 60 % av medianinkomsten
Sverige	1995	6,4	10,3
Finland	1995	4,9	10,8
Schweiz	1992	6,2	11,8
Danmark	1994	5,0	12,0
Belgien	1995	7,8	13,2
Nederländerna	1995	6,3	13,5
Frankrike	1994	7,5	13,5
Österrike	1993	7,4	13,7
Ungern	1997	7,3	13,9
Japan	1994	8,1	13,9
Norge	1995	8,0	14,6
Tyskland	1994	9,4	15,7
Kanada	1995	10,3	16,5
Australien	1994	9,3	18,8
Storbritannien	1995	10,9	19,5
Irland	1994	11,0	20,7
Grekland	1994	13,9	21,7
Italien	1993	14,2	21,9
Turkiet	1994	16,2	23,4
USA	1995	17,1	24,0
Mexiko	1994	21,9	27,7

Källa: Förster, M. (2000), "Trends and Driving Factors in Income Distribution and Poverty in the OECD Area", Labour Market and Social Policy Occasional Papers No. 42, OECD

När de fyra delkomponenterna vägs samman blir resultatet att Sverige, med detta sätt att mäta, är det land i världen som har lägst andel fattiga medborgare.

Fattigdom är ett svärfångat och mångdimensionellt begrepp. Även FN:s försök att beakta andra förhållanden än de rent ekonomiska är givetvis ett mycket grovt sätt att beskriva fattigdom eller deprivation. Slutsatsen av de jämförelser som ändå kan göras är att de svenska fattigdomsnivåerna internationellt sett är mycket låga.

Tabell 2.18 FN:s index över fattigdom

Procent

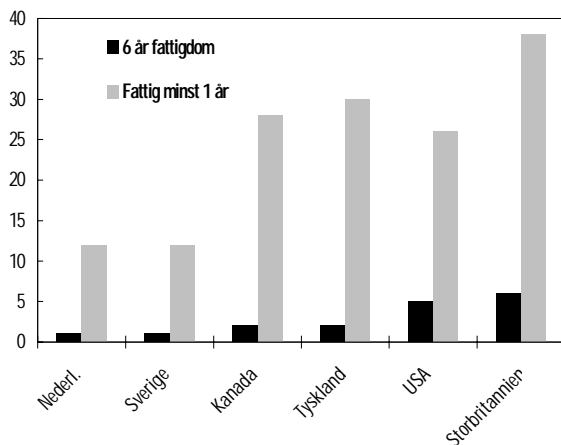
	Human poverty index (HPI-2)
Sverige	6,7
Norge	7,5
Nederländerna	8,5
Finland	8,8
Danmark	9,5
Tyskland	10,5
Luxemburg	10,8
Frankrike	11,1
Japan	11,2
Spanien	11,3
Italien	12,2
Kanada	12,3
Belgien	12,6
Australien	12,9
Storbritannien	15,1
Irland	15,3
USA	15,8

Källa: United Nations Development Program (2002), Human Development Report 2002

Inkomströrlighet i ett internationellt perspektiv

Internationella jämförelser av inkomströrlighet och speciellt rörligheten från och till de lägsta inkomstskikten är relativt ovanliga. Förklaringen är att relativt få länder har den typ av registerdata som gör det möjligt att följa enskilda individer över tiden och studera hur deras inkomster förändras från år till år. Denna brist på data börjar dock successivt att minska då allt fler länder, i framförallt Europa genom Eurostat European Community Household panel, börjat bygga upp longitudinella register. Det tidsperspektiv som dessa omfattar är emellertid fortfarande allt för begränsat för att på ett relevant sätt kunna fånga den dynamik som finns i individers inkomstförändringar över en längre tidsperiod.

Diagram 2.2 Andel med låg inkomst under 6 års tid samt andel med låg inkomst under minst 1 av 6 år

Källa: OECD, Economic studies No 30, 2000

OECD har i en studie från år 2000 studerat rörligheten in i och ut ur fattigdom för sex OECD-länder; Kanada, Tyskland, Nederländerna, Storbritannien, USA och Sverige. Som mått på fattigdom använder OECD inkomster som understiger halva medianen. Analysen har genomförts genom att dels studera hur stor andel av populationen som hade inkomster under halva medianen under alla sex inkomst-åren, dels hur många som var fattiga minst ett av dessa sex år. Av diagram 2.2 framgår att andelen som varit fattiga under samtliga sex undersökningsår uppgår till mellan 1 och 6 procent av befolkningen i respektive land.

Sverige har tillsammans med Nederländerna lägst andel fattiga. Storbritannien och USA är de länder som har störst andel. Med denna mätmetod är dock skillnaden mellan länderna inte så stor. Skillnaderna är däremot betydligt större vad gäller andelen fattiga under minst ett av de sex undersökningsåren. Sverige har även här tillsammans med Nederländerna lägst andel fattiga, med en andel som uppgår till drygt 10 procent. Högsta andel bland de undersökta länderna finns i Storbritannien där andelen fattiga under minst ett år uppgick till ca 40 procent. En viktig slutsats utifrån detta är att långvarig fattigdom är relativt ovanlig i de undersökta länderna. Däremot är fattigdom något som kortvarigt drabbar en förhållandevis stor andel av befolkningen, om än under en begränsad period.

Mot denna bakgrund visar tabell 2.19 hur den totala andelen fattiga fördelar sig över antalet år i fattigdom. I Tyskland, Nederländerna och Sverige var över 40 procent fattiga under enbart ett år, vilket är betydligt högre än i USA, Kanada och Storbritannien där motsvarande siffra upp-

gick till 26–36 procent beroende på vilket land man jämför med. För dem som varit fattiga under mer än fem år gäller det motsatta. Här är andelen högst i USA och Storbritannien (27–28 procent) vilket ska jämföras med en nivå mellan 10 och 15 procent i övriga länder.

Tabell 2.19 Andel fattiga som blir kvar i fattigdom under 1–6 år

Procent

	År	1 år	2 år	3 år	4 år	5+ år	Totalt
Kanada	1990–95	35,9	27,0	14,4	9,2	13,5	100
Tyskland	1991–96	45,6	19,4	12,0	7,6	15,5	100
Nederländerna	1991–96	48,1	20,6	11,9	7,7	11,6	100
Sverige	1991–96	41,1	21,9	13,0	8,7	15,3	100
Storbritannien	1991–96	26,0	19,3	13,6	13,2	27,9	100
USA	1989–93	33,0	18,5	11,2	10,1	27,3	100

Källa: OECD Economic studies No 30, 2000

Underbilaga 3

Begrepp och definitioner

Disponibel inkomst: Hushållets totala inkomst från arbete, kapital och transfereringar minus betald skatt, betalt underhållsbidrag, återbetalt studiemedel och återbetalt socialbidrag. Erhållet studiemedel betraktas som en transferering och ingår i disponibel inkomst.

Justering för försörjningsbörda: För att kunna jämföra den ekonomiska standarden mellan hushåll av olika storlek och med olika sammansättning måste den disponibla inkomsten justeras. För att göra detta används en *ekvivalensskala*. Denna baseras på konsumtionsvikter enligt norm för socialbidrag kompletterad med en schablonmässig boendekostnad enligt "trångboddhetsnorm 2". Denna norm har parameteriserats enligt följande formel:

$$\text{Hushållets vikt} = (\text{antal vuxna} + 0,7 * \text{antal barn})^{0,7}$$

Ekonomisk standard: Hushållets disponibla inkomst dividerad med ovan beskrivna ekvivalensskala.

Individens ekonomiska standard: Hushållets justerade disponibla inkomst påförs samtliga personer i hushållet. Redovisning sker sedan på individnivå.

Gini-koefficient: Det vanligaste måttet på ojämnheten i inkomstfördelningen. Gini-koefficienten antar värdet 0 när inkomsten är lika för alla och värdet 1 vid maximal ojämnhet, dvs. när en person får alla inkomster. Koefficienten är mest känslig för vad som händer i mitten av fördelningen.

Median: 50 procent av befolkningen har lägre inkomst än medianinkomsten.

Decilgrupp: Befolkningen delas in i tio lika stora grupper där de 10 procent med lägst standard hamnar i decilgrupp 1, de med näst lägst standard i decilgrupp 2 osv. ända upp till decilgrupp 10 med högst ekonomisk standard.

Kvintilgrupp: Motsvarande indelning med fem grupper som vardera omfattar 20 procent av befolkningen.

Decilkvot: Den disponibla inkomsten (vid övre decilgränsen) bland dem med högre ekonomisk standard dividerad med inkomsten för dem med lägre standard.

Familjetyper: E0= ensamboende utan barn, E+= ensamstående med barn, PE= ensamstående pensionär, EÖ= ensamstående med

hemmaboende vuxna barn, G0= gift/samboende utan barn, G+= gift/samboende med barn, PS= samboende pensionär, GÖ= övriga samboende hushåll – flergenerationsboende.

Inkomströrlighet (M): Inkomsternas stelhhet kan beräknas som kvoten mellan spridningen av den sammanlagda inkomsten under en flerårsperiod och det viktade medelvärdet av den årliga inkomstspridningen under samma period (R). Motsatsen, inkomsternas rörlighet eller mobilitet (M) definieras $M = 1 - R$. Mobilitet anger enligt denna definition i vilken grad inkomstspridningen utjämnas när undersökningsperioden förlängs. Ju närmare noll, desto högre mobilitet och större utjämnning över tiden.

Ekonomisk marginalisering: Med detta avses de personer som under tre år i rad har haft en disponibel inkomst som till mer än 50 procent utgörs av arbetsmarknadsstöd, sjukpenning, förtidspension (inkl. sjukbidrag), socialbidrag eller bostadsbidrag. Endast personer i åldern 20–64 år som har en disponibel inkomst över två basbelopp per år ingår i beräkningen.

Förmögenhetskoncentration: Andel av hela nettoförmögenhetssumman till marknadsvärde som ägs av de en procent rikaste hushållen.

Standardvägning: Statistiska resultat kan bli missvisande när de undersökta grupperna har olika sammansättning i något viktigt avseende. Antag att man finner att hälsotillståndet är mycket sämre för lågutbildade än för högutbildade. Under senare årtionden har andelen högutbildade ökat, vilket inte ännu syns i högre åldrar, där sjukdomar är vanligare. Det kan visa sig att den observerade hälsoskillnaden i själva verket beror på en åldersskillnad. Standardvägning är en metod, som kan eliminera sådana oönskade effekter. Man undersöker hur hälsotillståndet skulle vara med en gemensam ålderssammansättning (standardpopulation). Man ställer frågan: Hur skulle hälsotillståndet för de högutbildade vara om de haft samma ålderssammansättning som de lågutbildade. Med denna metod får man bort ålderseffekten.

Marginaleffekt: Beräkning av marginaleffekter har utförts med hjälp av FASIT-modellen, som använder data från undersökningen av hushållens ekonomi. Efter en tänkt inkomstökning på 12 000 kronor och eventuellt minskat arbetsmarknadsstöd beräknas inkomstskatt, pensionsavgift, barnomsorgsavgift och transfereringar enligt reglerna för respektive år.

Inkomst under socialbidragsnorm: Normen för levnadsomkostnader bygger på tidigare rekommenderade utgiftsnivåer vid socialbidragsprövning. Den beräknas som summan av: a) konsumtionsvikt*basbeloppet b) boendekostnaden som genomsnittshyra (i någon av fyra regioner) om man inte skall vara trångbodd enligt norm 3 c) faktisk barnomsorgskostnad d) skattad kostnad för lokala resor. Disponibel inkomst modifieras genom att fastighetsskatt läggs till och skatteavdrag för räntekostnader för huslån dras bort. Syftet är att jämställa boende i äganderätt med boende i hyresrätt. Om disponibel modifierad inkomst är mindre än beräknad norm för levnadsomkostnader har hushållet en inkomst under socialbidragsnorm.

Brister i materiell standard: Uppgifter om vilka olika typer av resurser individerna har tillgång till används för att beräkna ett deprivationsindex. Resurserna är tv, frys, video, bil, en veckas semester under senaste året, dator i hemmet, diskmaskin, tillgång till fritidshus, kontantmarginal, inga svårigheter betala löpande utgifter samt att inte vara trångbodd enligt SCB:s norm 3. Varje resurs ger lika många poäng som andel i befolkningen som har resursen. Ju färre resurser en individ har tillgång till desto högre blir individens värde på indexet. De tio procent som har högst värde anses ha brister i materiell standard.

Avsteg från den officiella inkomststatistiken

I kapitel 1 redovisas hur hushållens inkomster och inkomstolikheterna har utvecklats sedan 1991. Det inkomstbegrepp som används är individernas ekonomiska standard men följande avsteg från SCB:s officiella statistik har gjorts.

Analysen avser *individernas ekonomiska välfärd*. Detta innebär ett normativt ställningstagande att samtliga personer, barn som vuxna, ensamboende som samboende, skall ges lika stor tyngd när fördelningen av ekonomiska resurser bedöms. Den justerade disponibla inkomsten påförs samtliga familjemedlemmar. I den officiella statistiken visas fördelningen bland hushåll. Detta innebär exempelvis att man där ger fem gånger större vikt till vad som händer en ensamboende person än vad som händer personerna i en familj med två vuxna och tre barn.

Den nya socialbidragsnormen med tillägg för boendekostnader används för att justera för olika hushålls storlek. Normen beaktar de ekonomiska

stordriftsfördelar som rimligen finns i större hushåll. Till normen har lagts en schabloniserad boendekostnad och antagna belopp för vård, möbler m.m., därefter har normen med hjälp av en statistisk analys givits en generell och enklare matematisk form (se ovan). SCB:s statistik baseras på en äldre norm utan hänsyn till boendekostnader och stordriftsfördelar. Den kan anses betydligt underskatta standarden i bl.a. barnfamiljer.

Eftersom inkomststatistiken baseras på deklarationsuppgifter till taxeringen mäts inte inkomst på ett i ekonomisk mening neutralt och symmetriskt sätt. Värdeökning i aktier och andra tillgångar registreras som inkomst först när de realiseras. Denna egenskap i skattereglerna innebär att inkomstfördelningen i den officiella statistiken kan vara svårbedömd. Kapitalvinster och därmed inkomstspredningen varierar kraftigt år från år. För att illustrera kapitalvinsternas betydelse *redovisas utvecklingen för två inkomstbegrepp, justerad disponibel inkomst med och utan kapitalvinster*. Om inget annat anges avser redovisningen justerad disponibel inkomst *inklusive* kapitalvinster.

Datamaterial

Huvuddelen av analysen i kapitel 1 baseras på SCB:s undersökning av hushållens ekonomi (HEK). Uppgifterna bygger på deklarationsuppgifter till taxeringen, olika register hos myndigheter samt intervjuer med hushållen. Undersökningen visar uppgifter med två års fördröjning. Vid analys av senare år än 2001 görs en framskrivning till detta års ekonomiska och demografiska förhållanden.

Kapitel 2 baseras huvudsakligen på analyser av SCB:s undersökning om levnadsförhållanden (ULF) 2000 och 2001. Undersökningarna har genomförts årligen sedan 1975, i huvudsak som besöksintervjuer med ett slumpmässigt urval om ca 7 500 personer av Sveriges vuxna befolkning i åldern 16–84 år.

Det underlag som används i analysen av lönespridning, inkomströrlighet, ekonomisk marginalisering och långvarig fattigdom kommer från databasen LINDA, vilken kompletterats med löneuppgifter från SCB:s strukturlönestatistik. Vid analys av lönespridning ingår både heltids- och deltidsanställda och det är den överenskomna månadslönen vid heltidsarbete som analyseras.

Underbilagetabell 3.1 Individernas disponibla inkomst justerad för försörjningsbörda 1991–2001 samt förändring 2001–2003. 2002 års priser. Medianer samt medelvärden för inkomstgrupper (deciler)

Kronor per år

	1991	1996	2001	1991/2001, %	2001/2003 ¹ , %	1991/2003 ¹ , %
Samtliga	133 400	122 600	145 400	9,0	4,1	13,5
Kön						
Kvinnor	129 900	120 200	141 300	8,8	4,0	13,1
Män	137 100	125 500	149 600	9,1	4,0	13,5
Ålder						
–17	126 700	113 100	138 000	8,9	3,6	12,8
18–24	134 000	111 600	136 800	2,1	4,9	7,1
25–34	133 800	122 100	150 900	12,8	3,9	17,1
35–44	140 000	125 500	149 600	6,9	4,0	11,1
45–54	166 500	150 200	173 800	4,4	4,0	8,6
55–64	159 500	152 100	177 500	11,3	4,3	16,1
65–75	116 200	119 500	130 000	11,9	4,9	17,4
75+	89 900	98 400	104 100	15,8	6,8	23,7
Hushållstyp						
Ensamboende utan barn	132 600	118 900	139 500	5,2	3,9	9,4
Ensamstående med barn	109 600	99 800	112 400	2,6	1,6	4,2
Ensamstående pensionär	92 900	97 800	101 200	8,9	7,2	16,8
Ensamstående övriga	139 900	120 300	143 400	2,5	3,2	5,7
Samboende utan barn	175 400	162 700	195 500	11,5	3,7	15,6
Samboende med barn	133 800	120 900	148 500	11,0	4,1	15,5
Samboende pensionär	117 100	117 800	128 300	9,6	4,5	14,5
Samboende övriga	173 100	159 100	186 200	7,6	3,4	11,2
Inkomstgrupper, deciler (medelvärden)						
1	65 400	58 700	68 000	4,0	4,9	9,1
2	92 900	85 400	97 800	5,3	4,5	10,0
3	106 100	97 400	112 200	5,7	3,8	9,7
4	117 500	107 200	125 900	7,1	3,8	11,2
5	127 900	117 200	139 000	8,7	4,0	13,0
6	139 400	128 300	152 500	9,4	4,0	13,8
7	152 700	140 400	167 700	9,8	4,1	14,3
8	169 000	156 300	187 100	10,7	3,8	15,0
9	192 200	179 200	217 400	13,1	3,5	17,1
10	286 900	270 100	352 500	22,9	-1,0	21,6
Samtliga (medelvärde)	145 000	134 000	162 000	11,7	2,8	14,9
Andel under halva medianen, %	3,4	3,7	4,2			
Andel av total inkomst						
1% högst standard	4,4	4,3	5,3			
10 % högst standard	19,8	20,2	21,8			

¹ Framskrivning.

Källa: HEK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Underbilagetabell 3.2 Relativ risk för låg inkomst fördelat efter familjetyper, beräknat enligt två olika ekvivalensskalor

	SCB:s skala	PEL-skala
Ensamstående utan barn	1,3	1,7
Ensamstående med 1 barn	1,0	0,7
Ensamstående med 2 eller fler barn	2,3	0,7
Samboende utan barn	0,5	0,6
Samboende med 1 barn	0,8	0,8
Samboende med 2 barn	0,9	0,7
Samboende med 3 eller fler barn	2,7	1,2

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Underbilagetabell 3.3 Andel med svag ekonomi enligt tre olika definitioner fördelat efter ålder och kön

Procent

	20–29	30–39	40–49	50–64	65–74	75+	Totalt
Låg inkomst							
Kvinnor	28	16	11	10	11	24	100
Män	34	19	15	16	8	8	100
Brister i materiell standard							
Kvinnor	13	13	10	14	17	33	100
Män	17	16	14	21	12	20	100
Socialbidragstagare							
Kvinnor	33	25	21	12	7	2	100
Män	28	29	21	17	3	2	100
Befolkningen							
Kvinnor	14	19	18	26	12	11	100
Män	16	20	18	27	11	8	100

Källa: ULF, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Underbilagetabell 3.4 Sen-index vid 1990-talets mitt

	Sen-index		Sen-index
Sverige	0,4	Kanada	4,4
Luxemburg	0,8	Nederländerna	4,4
Finland	1,2	Danmark	4,6
Taiwan	1,5	Storbritannien	4,6
Frankrike	2,0	Österrike	4,9
Norge	2,3	Australien	5,6
Belgien	2,4	Polen	6,0
Tyskland	2,7	Italien	6,4
Spanien	3,2	USA	6,9
Irland	3,7	Schweiz	7,2
Israel	4,3	Mexiko	11,2

Källa: Jesuit, D., Smeeding, T. (2002), Poverty levels in the developed world, Luxembourg income study working paper No. 321